

THE ECONOMIC IMPORTANCE OF HUMAN CAPITAL
AND TURKEY'S HUMAN CAPITAL POTENTIAL

BEŞERİ SERMAYENİN İKTİSADİ ÖNEMİ
VE TÜRKİYE'NİN BEŞERİ SERMAYE POTANSİYELİ

İbrahim Güran YUMUŞAK*

ÖZET

Bir ülkenin en önemli serveti nitelikli insan gücüdür. Nitelikli bir nüfus, ülke kaynaklarının en verimli şekilde kullanılmasında ve iktisadi gelişmenin sağlanmasında belirleyici bir faktördür. Aynı zamanda nüfusun genç ve dinamik olması da birçok açıdan avantajlar sağlamakta, beşeri sermaye yatırımlarının etkinliğini artırmaktadır. Bu yüzden, nüfusun niteliğini artırmaya yönelik olarak uygulanacak eğitim ve sağlık politikalarının seçiminde, ülkenin beşeri sermaye düzeyinin ve potansiyelinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Bu çalışma, Türkiye'nin beşeri sermaye düzeyini ve potansiyelini analiz etmektedir. İlk bölümde beşeri sermayenin iktisadi önemi ele alınmakta, ikinci bölümde ise beşeri sermaye formu olarak Türkiye'deki eğitim - sağlık düzeyleri ve potansiyeli analiz edilmektedir. Son bölümde ise Türkiye'nin Beşeri Kalkınma İndeksi'ndeki trendi incelenmektedir.

Bu çalışmanın en önemli katkısı; Türkiye'nin beşeri sermaye potansiyelinin iller, cinsiyet, yaş ve gelişmişlik seviyesine göre karşılaştırmalı olarak analiz edilip, beşeri sermaye düzeyinin artırılması amacıyla uygulanacak politikaların öncelikleri konusunda öneriler sunmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Beşeri Sermaye, Eğitim, Beşeri Kalkınma İndeksi, Türkiye

ABSTRACT

Skilled workforce of a country is perhaps its most important asset. A skillful population is a determining factor in efficient use of the country's resources as well as in its economic development. Moreover, having a young and dynamic population means more advantages in a number of respects, particularly in terms of increasing the effectiveness of human capital investments. Therefore, in selection of education and health policies being implemented to increase the quality of population, both the current level and potential of human capital of the nation should be taken into account.

This study analyses both the current level and potential of Human Capital of Turkey. Having explored economic importance of human capital in the first part, the study goes on to analyze education and health levels and potentials in Turkey as special forms of human capital, in the second part. The study ends up with an exploration of Turkey's trend of success in Human Capital Index.

A significant contribution of this study is that it comparatively analyses Turkey's human capital potential based upon provinces, gender, age and level of development and, then, it develops suggestions about the priorities of policies to be implemented in order to increase the human capital level of this particular country.

Keywords: Human Capital, Education, Human Development Index, Turkey

GİRİŞ

Tüm ekonomik ve sosyal birimler yaşam kalitesini, standardını ve dolayısıyla refah seviyelerini yükseltmek peşinde çaba göstermektedirler. Ancak, tarihsel gelişim içerisinde, refah seviyelerinde genel bir artış sağlanmasına rağmen, kişisel-ulusal düzeydeki eşitsizlikler önceki dönemlere göre daha da yükselmiştir.

Refah seviyesindeki farklılıkların nedenleri arasında, sahip olunan fiziki ve beşeri kaynaklar ile bu kaynakların nasıl kullanıldığı önemli bir yer tutmaktadır. Kişisel düzeydeki gelir farklılıkları, bir çok nedene dayanmakla birlikte, bu nedenlerin arasında bireylerin eğitim düzeyleri önemli bir yer tutmaktadır. Nüfusunun eğitim seviyesi yüksek olan ülkelerin bir çoğunda emek faktörünün milli gelirden aldığı payın artması, bu gerçeği en açık biçimde göstermektedir.

Ulusal düzeydeki gelir farklılıklarının da bir çok faktöre dayalı olarak gerçekleştiği açıktır. Sahip olunan doğal kaynaklar, sermaye, teknoloji, insan gücü, ekonomik ve siyasal sistem ulusların gelir ve refah düzeylerini belirleyen faktörlerden bazılarıdır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sahip olduğu kaynakların tamamına yakınına kaybeden Almanya ve Japonya'nın, kısa sayılabilecek bir süre içerisinde gerçekleştirdikleri ekonomik gelişme, başarının diğer gerekçelerinden daha fazla olarak dikkatleri, iki ülkenin sahip olduğu insan gücüne çekmiştir.

Ekonomik faaliyetlerle ilgili olarak insanların sahip oldukları bilgi, beceri ve diğer niteliklerin toplamı olarak tanımlanan beşeri sermaye, günümüzde iktisadi gelişmenin temel belirleyicileri arasında kabul edilmektedir. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin yalnızca gelir göstergeleri ile değil de, eğitim ve sağlık göstergeleriyle birlikte değerlendirilmesi de konunun önemini vurgulaması açısından dikkate değer bir husustur. İktisadi gelişmenin en üst aşaması olarak, bilginin ve eğitilmiş nüfusun önemini vurgulamak üzere farklı tanımlar yapılmakla birlikte, genel olarak "bilgi toplumu" kavramının kullanılması bu açıdan oldukça anlamlıdır. Bilgi toplumunun en temel özelliklerinden biri de bilgiyi

kullanabilen ve üretebilen nitelikli bir nüfusa yani beşeri sermayeye sahip olmasıdır.

Türkiye'nin beşeri sermaye potansiyeli taşıyıp taşımadığı ve/veya varsa bu potansiyeli değerlendirip değerlendiremediği konusu hayati öneme sahip bir çok meselenin esasını teşkil etmektedir. Türkiye'nin beşeri sermaye potansiyeli ise nüfusunun nicelik ve niteliğine ilişkin temel özelliklerini tespit etmekle mümkündür. Bu amaca yönelik olarak yapılan çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, beşeri sermayenin iktisadi önemi, teorik ve ampirik bilgiler ışığında anlatılmaktadır. İkinci bölümde, Türkiye'nin beşeri sermaye potansiyeli, eğitim, sağlık ve konuyla ilgili diğer göstergelerin gelişme trendi, seçilmiş bazı ülkelerle karşılaştırma yapılarak incelenmektedir. Ülkelerin beşeri potansiyelini ölçmede önemli bir gösterge olarak kabul edilen beşeri kalkınma indeksinin Türkiye ile ilgili olarak değerlendirilmesi ise, üçüncü bölümde ele alınmaktadır. Türkiye'nin beşeri sermaye potansiyelinin analiz edilmesi ve iktisadi gelişmede beşeri sermaye açısından sahip olduğu stratejik üstünlüklerin tespit edilmesi, Türkiye'nin bu alanda uygulaması gereken politikaların belirlenmesi açısından önemli bir husustur.

1. BEŞERİ SERMAYE'NİN İKTİSADİ ÖNEMİ*

Türkiye'nin beşeri sermaye potansiyelini analiz edebilmek için, öncelikle beşeri sermaye kavramını ve beşeri sermaye teorisindeki gelişmeleri ele almak gerekir. Bu nedenle, Türkiye'nin beşeri sermaye potansiyeline geçmeden önce; beşeri sermaye kavramının gelişimi, beşeri sermayenin etkinliğini belirleyen faktörler ve beşeri sermayenin iktisadi büyümeye etkisi başlıkları altında, konuyla ilgili teorik bilgilere ve ampirik bulgulara yer verilmiştir.

* Bu başlık altında yer alan bilgilerin bir bölümü Yumuşak, İ.G. (2000)'e dayalıdır.

1.1. Beşeri Sermaye Kavramının Gelişimi

Tüm ekonomik birimlerin, stratejik rekabet ve üstünlük kaynağı olarak günümüzde bilgiye ve nitelikli insan gücüne önem verdiği bilinen bir gerçektir. İktisadi gelişme düzeylerinin en ilerisinin bilgi toplumu, bilgi çağı vb. gibi kavramlarla açıklanmaya çalışılması, bilgiye verilen önemi açıkça göstermektedir. Böyle olmasında, şüphesiz gelişmiş ülkelerin bugünkü refah seviyelerine ulaşmasında fiziki sermaye ve altyapı yanında, sahip oldukları nitelikli insan gücünün önemli bir rolü vardır. Nitekim, günümüzde ulusların gelişmişlik düzeyi, yalnızca fiziki sermaye olanakları ile değil, aynı zamanda beşeri sermaye gücüyle de ölçülmektedir.

Bilginin ve nitelikli insan gücünün kavramlaştırılmasında ve ayrıca Türkçe literatüre kazandırılmasında farklı yaklaşımlar sergilenmiştir. Uluslararası literatürde, "human capital" kavramının kullanımı konusunda, zaman içerisinde yapılan bazı itirazlara rağmen fikir birliğinin oluştuğu söylenebilir. Türkçe literatürde ise, bu kavramın karşılığı olarak, aynı anlamda olmak üzere "beşeri sermaye", "insani sermaye" ve "insan sermayesi" kavramları kullanılmaktadır. Ancak, kavramın hem İngilizce tanımına ve aynı zamanda Türkçe karşılığına yapılan bazı itirazların bulunduğunu da ifade etmek gerekir. Beşeri sermaye kavramı, ideolojik temelleri olduğu ve sermayeyi çağrıştırdığı gerekçesiyle Gürak tarafından eleştirilmektedir. Beşeri sermaye kavramı yerine eş değer anlamda kullanılmak üzere "nitelikli emek" kavramı önerilmektedir. (Gürak, 2003:27-29) Buna paralel olarak, Gürak, Lucas ve Romer'inde içerisinde yer aldığı içsel büyüme modellerini savunan iktisatçıları, emek faktörünün yeniden gündeme getirilmesi nedeniyle "Neoklasik Marksist" olarak tanımlanmaktadır. (Gürak, 2001:85-86)

Beşeri sermaye kavramının iktisat literatürüne girmesine yönelik bazı itiraz ve eleştirilerde; insanlık tarihi boyunca üretimde kullanılan ekipmanların sermaye olarak değerlendirilmiş ve sermaye kavramının fiziki sermayeye bağlı olarak ele alınmış olmasının önemli bir rolü vardır. İnsana yatırım yapmanın daha doğrusu onu bir sermaye formu olarak

kabul etmenin insanın saygınlığını ve özgürlüğünü zedeleyeceği düşüncesinin hakim olması ve iktisatçıların sermaye konusundaki tutucu tavrı, iktisadi faaliyetlerle ilgili olarak insanlarda oluşan bilgi, beceri ve diğer nitelikler toplamı olarak tanımlanan beşeri sermaye ile ilgili çalışmaların gecikmesine neden olmuştur (OECD,1998:9). Nitekim Marshall, beşeri sermayenin bir piyasasının olmayışı ve etkilerinin ölçülemeyeceği nedeniyle iktisadi açıdan ele alınmasının faydalı olamayacağını savunmuştur (Schultz, 1971:27). Aynı şekilde Mill de insanların bir zenginlik kaynağı olarak görülmemesi gerektiğini, zenginliğin bizzat insanın kendisi için olduğunu ifade etmiştir (Bowman, 1968:103). A. Marshall'ın beşeri sermaye konusunu gerçekçi bulmayışı ve Cambridge iktisatçıları üzerindeki etkisi bu konuya olan ilginin artmasını engellemiştir. Smith'in eğitimin önemini vurgulaması ve bir toplumun üyelerinin kazanılmış ve faydalı becerilerini sermaye kavramına dahil edip "Bir milletin zenginliği o ülkenin insanlarıdır." (Harbison-Myers, 1962:3) diyerek nitelikli insanların iktisadi gelişmede önemli bir rol üstlenebileceğini vurgulaması, beşeri sermaye kavramı için umut verici bir gelişme olmuşsa da Schultz'a göre Smith, Ricardo ve Marx'ın maaş ve ücret gibi kişisel gelirlerin fiziki sermaye ve doğal kaynaklardan elde edilen gelirlerden daha fazla artacağını, gelişmiş ülkelerde % 75 düzeyinde olabileceğini tahmin edememeleri ve beşeri sermaye kavramını ele almayışları, iktisadi düşünce tarihinin farklı bir gelişme göstermesini engellemiştir (Schultz, 1993:13).

Gelişmiş bilgi ve becerilerin, eğitim ve sağlık gibi yatırımların iktisadi açıdan büyük önem taşıdığı Petty, Smith, Kuznets, Friedman gibi bir çok iktisatçı tarafından vurgulanmasına rağmen bunların iktisadi bir form olarak tanımlanması için 1960'lara kadar beklenmesi gerekmiştir. Şüphesiz böyle olmasında dönemin sosyal ve iktisadi şartlarının uygun olmamasının önemli bir payı vardır. Eğitim ve sağlık hizmetlerinin yaygın olmadığı, üretimde yaygın olarak kol kuvvetinin kullanıldığı ve emek birimleri arasında nitelik farkının bulunmadığı bir dönemde beşeri sermayeden bahsetmenin bir anlamı olmasa gerektir.

BEŞERİ SERMAYENİN İKTİSADİ ÖNEMİ VE TÜRKİYE'NİN BEŞERİ SERMAYE POTANSİYELİ

Schultz ve Denison'un 1960'larda konuyla ilgili başlattığı çalışmalar, bilginin, teknolojik gelişmenin ve beşeri sermayenin ekonomik hayatta etkin rol oynaması ve rekabet üstünlüğünün bu faktörlere dayalı olarak sağlanmasına paralel olarak günümüzde de sürmektedir. Bilginin bir üretim faktörü olması ve diğer üretim faktörlerine göre daha büyük avantajlar sağlaması, insana yapılan eğitim ve sağlık gibi yatırımların değerini de artırmıştır. Bilgi üretiminin, beşeri sermayenin ve teknolojik gelişimin önem kazandığı ve toplumları sanayi toplumu ötesine taşıyan bir gelişme aşaması olarak tanımlanan bilgi toplumunda fiziki sermaye ve doğal kaynakların öneminin gittikçe azaldığı görülmektedir. Bu kaynakların yerini bilgi ve beşeri sermaye almaktadır.

Denison'un A.B.D. ekonomisinin 1929-1969 döneminde yıllık ortalama büyüme hızını % 2.93 olarak tespit etmesi ve bu büyümenin ancak % 0.92'lik kısmını emek ve sermaye girdileriyle açıklaması, aradaki yaklaşık % 2'lik farkın önemli bir bölümünün eğitim sayesinde verimlilik artışına bağlaması teoride ve uygulamada beşeri sermaye yatırımlarına olan ilgiyi artırmıştır (Denison, 1962:72).

Drucker'ın bilginin ekonomik hayattaki etkinliğinin artmasıyla ilgili şu ifadeleri konunun önemini açıkça belirtmektedir (Drucker, 1997:256-257):

"Bilginin bir ekonomik kaynak olarak davranışını bu gün için tam kavrayamamış durumdayız. Henüz bir teori geliştirip onu sınavacak kadar tecrübe sahibi olamadık. Şu an için tek söyleyebileceğimiz şey böyle bir teoriye ihtiyacımız olduğudur. Bilgiyi servet üretme sürecinin merkezine yerleştiren bir ekonomik teori gereklidir. ... Şu ana kadar, bilgi konusunda bir Adam Smith ya da David Ricardo belirmiş değildir ama bilginin ekonomik davranışıyla ilgili ilk çalışmalar yavaş yavaş belirmeye başlamıştır."

1980'lerin ortalarına dek iktisat literatüründeki egemenliğini sürdüren neoklasik büyüme teorilerinin niceliksel büyümeye önem veren yaklaşımların ardından kökenleri, Smith, Schumpeter, Kaldor ve Arrow gibi iktisatçılara dek dayandırılan yeni bir takım yaklaşımlar doğmuştur. Yeni büyüme modelleri olarak ifade edilen ve büyümeyi endojen

İBRAHİM GÜRAN YUMUŞAK

unsurlarla açıklayan bu yaklaşımlarda beşeri sermaye etkin bir rol oynamaktadır. Kibritçioğlu, yeni büyüme modellerinde teknolojinin olumlu dışsal etkileri olarak tanımlanan taşma etkilerini (spillover effects) belirli sebeplere dayandırarak açıklayan iktisatçıları üç ana grupta değerlendirmektedir: Beşeri sermayeden kaynaklanan taşma etkilerini savunan iktisatçılar, Lucas, Stokey, Becker, Young vd.; araştırma-geliştirmeden kaynaklanan taşma etkilerini savunan iktisatçılar, Romer, Aghion-Howit, Grossman-Helpman vd. ve hükümetin teknolojik altyapı yatırımlarından kaynaklanan taşma etkilerini savunan iktisatçılar ise Barro vd.'dir (Kibritçioğlu, 1998:210). Klenow da yeni büyüme modellerini benzer bir ayrıma tabi tutarak beşeri sermaye ve teknolojik gelişime öncelik vermelerine göre kategorize etmiştir (Klenow, 1998:3-4).

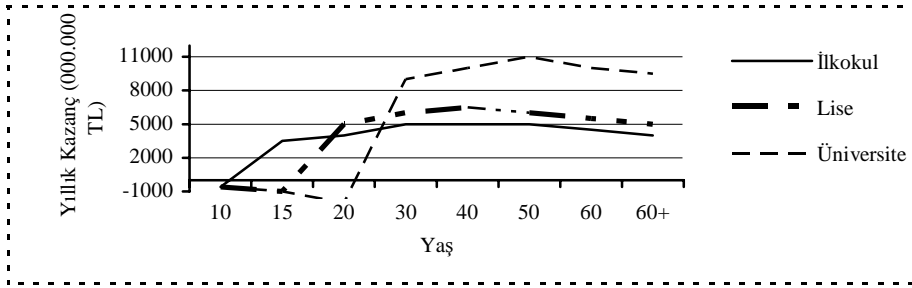
Lucas'a göre, firma veya bireylerin beşeri sermaye yatırımları sonucunda elde edilen taşma etkileri sayesinde, diğer ekonomik birimlerin de verimlilikleri artacaktır (Demirtaş, 2003:15). Uzun vadeli büyüme açısından en önemli üretim faktörünün beşeri sermaye olduğunu ve fiziki sermayeye gerekenden fazla önem verildiğini savunan Lucas'ın 1988 yılında yaptığı çalışmanın temel varsayımları, beşeri sermayenin büyümeye katkısını inceleyen modellerde sıklıkla kullanılmaktadır (Lucas, 1988:3-42). Örneğin Sorensen, Lucas'ın modelinde tek girdi olarak kullandığı hanehalklarının eğitim ve öğretime ayırdıkları zamana işgücünün becerisini artıran okul binaları, araştırma laboratuvarları ve öğretmenlik hizmetleri gibi tamamlayıcı girdileri de ilave etmiştir. Lucas'ın çalışmasında kullandığı mesleki eğitim, eğitim yılı gibi beşeri sermaye ölçütü olan kavramlar çalışma ekonomisi iktisatçılarının kullandığından farklı anlamlarda kullanılmış ve sınırsız bir büyüme fikri ele alınmıştır (Romer, 1989:3).

Beşeri sermaye kavramının gelişiminde, iktisadi büyüme ve gelişme dışında, mikro-ekonomik açıdan yapılan çalışmaların da önemli bir rolü vardır. Kaldı ki, eğitimin ekonomik boyutunu inceleyen ilk çalışmalar genellikle yaş-kazanç profilleri üzerinedir. Eğitim ve yaş-kazanç profili, eğitilmiş çalışanın aynı yaş grubundaki daha az eğitilmiş çalışanlardan daha fazla gelir ettiğini belirtir. Nitekim Schultz, beşeri sermaye alanıyla yaptığı

BEŞERİ SERMAYENİN İKTİSADİ ÖNEMİ VE TÜRKİYE'NİN BEŞERİ SERMAYE POTANSİYELİ

ilk çalışmalarında, A.B.D.'nde tarım sektöründe çalışan zencilerin beyazlara göre daha az gelir elde etmelerini, eğitim düzeylerindeki geriliğe bağlamaktadır (Schultz, 1962:2).

Grafik 1: Eğitim ve Yaş-Kazanç Profili

Eğitim ve yaş-kazanç profillerinden elde edilen bazı bulgulara göre; farklı eğitim düzeylerinde gelir artışı 40 yaşına kadar yükselmekte, daha sonra ise sabit kalmakta bazen de gerilemekte, eğitim seviyesinin artması en fazla gelir elde edilen yılı geciktirmekte ve emeklilik gelirlerini artırmakta ve son olarak, eğitim seviyesinin yükselmesi çalışma hayatının ilk yıllarındaki kazanç artışını hızlandırmakta, kesin olmamakla birlikte daha yüksek ücretle işe başlanabilmektedir. (Blaug, 1970: 27)

1.2. Beşeri Sermayenin Etkinliğini Belirleyen Faktörler

Bir ülkenin iktisadi gücünü, fiziki sermaye varlığıyla birlikte beşeri sermaye varlığı oluşturur. Dolayısıyla bu iki sermaye biçiminin bütünleşmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra, beşeri sermayenin nicelik ve niteliklerinin de bütünleşmesi, uyumlu olması gerekir. Böylelikle beşeri sermayenin etkinliğini artmaktadır.

Beşeri sermayenin iktisadi açıdan etkinliği nüfusun sahip olduğu özelliklere bağlıdır. Nitelikli insan gücünü beşeri sermaye olarak tanımlamak, nüfusun tüm yönlerini ele almayı gerektirir. Çünkü ilk bakışta beşeri sermaye ile ilişkilendirilemeyen bazı hususlar, dolaylı etkileri sebebiyle insanın iktisadi etkinliğini ve verimliliğini etkilemektedir.

İBRAHİM GÜRAN YUMUŞAK

Bu açıdan bakıldığında, nüfusun nicel ve nitel özellikleri, beşeri sermayenin iktisadi etkinliğini belirlemede etkili olmaktadır. Nüfusun miktarından başlamak üzere nüfusun yaş ve cinsiyet yapısı gibi özellikleri beşeri sermayenin etkinliğini belirleyen nicel faktörlerdir. Nüfusun eğitim ve sağlıkla ilgili özellikleri ise, beşeri sermayenin etkinliğini belirleyen nitel özelliklerdir. Beşeri sermaye, daha ziyade nüfusun nitel özellikleriyle ilgilidir. Gelişmekte olan ülkelerde nüfusun nicel özellikleri ön plana çıkarken, gelişmiş ülkelerde ise nüfusun nitel özellikleri göze çarpmaktadır. Çünkü nüfusun nicel özellikleri genel olarak nüfus artış hızıyla ilgilidir ve gelişmekte olan ülkelerde nüfus artış hızı yüksektir. Nüfusun nitel özellikleri ise nüfusun sonradan kazandığı özellikleri içerir ve gelişmiş ülkelerin eğitim ve sağlıkla ilgili göstergeleri oldukça iyidir.

Nüfusun miktarı, yaş ve cinsiyet yapısı, beşeri sermayenin oluşması için gerekli altyapıyı sağlayan en önemli faktörlerdendir. Diğer şartlar aynı olduğu takdirde, daha genç ve daha büyük nüfusa sahip bir ülkenin beşeri sermayesi daha geniş ve dinamik olacaktır. Bu sebeple nüfusun büyüklüğü ve de genç olma özelliği beşeri sermayenin etkinliğini sağlayan önemli nicel özelliklerdir. Nüfusun kadın ve erkek olarak ayrımı da iktisadi açıdan önem arz etmektedir. Kadın nüfusunun büyüklüğü özellikle gelişmekte olan ülkelerde kadınların çalışmaması nedeniyle işgücü arzını daraltıcı etkiler yaratabilmektedir.

Nüfusun miktarı, özellikle de yaş yapısı daha ziyade nüfus artış hızıyla ilgilidir. Nüfusu artmayan ve giderek yaşlanan ülkelerin beşeri sermayesi dinamizmini kaybettiği gibi bu ülkeler, beşeri sermayesini ayakta tutabilmek için yaptığı harcamaları da artırmak zorunda kalabilmektedirler. Özellikle sosyal güvenlik harcamaları nüfusu yaşlı ülkeler için büyük bir problem teşkil etmektedir. Peter F. Drucker, önümüzdeki yüzyılda dikkate alınması gereken en önemli şeyin gelişmiş ülkelerin nüfusunun giderek yaşlanmasını göstermektedir. Drucker'e göre bir toplumun nüfusunun sürdürülebilirliğini sağlamak için gereken nüfus artış hızı 2.1'dir ve gelişmiş ülkelerin hiç biri bu oranın üstünde değildir. Bu şartlarda önümüzdeki 30 yıl içinde gelişmiş ülkeler emeklilik yaşını 79'a çıkarmak zorunda kalacaklardır. (Drucker, 1998:171) Emeklilik

BEŞERİ SERMAYENİN İKTİSADİ ÖNEMİ VE TÜRKİYE'NİN BEŞERİ SERMAYE POTANSİYELİ

yaşının yükseltilmesi ise işsizliği artırarak daha farklı iktisadi problemlerin oluşmasına neden olabilmektedir.

Beşeri sermayenin etkinliğini belirleyin diğer bir faktör de, doğuştan veya sonradan kazanılan beceri ve yeteneklerdir. Doğuştan kazanılan yeteneklere çok fazla müdahale etmek mümkün gözükmemektedir. Her ne kadar gen teknolojisi oldukça gelişmiş olsa da insanlar üzerindeki çalışmalar günümüzde ahlaki açıdan doğru bulunmamaktadır.

Bireyin sonradan kazandığı yetenekler, kendi isteğiyle gerçekleştirdiği aktivitelerle oluşabileceği gibi, çevre faktörlerden etkileşim yoluyla da kazanılabilir. Bu durumda bireyin tüm sosyal çevresi, sonradan kazanılan becerilerin elde edilmesinde etkili olur.

Gelişmiş ülkelerde sonradan kazanılan becerilerde büyük artış sağlanırken, gelişmekte olan ülkelerde doğuştan gelen yeteneklerle yetinilmektedir. Zira bu ülkelerde sosyal çevre, becerilerin gelişimine uygun bir ortam oluşturamadığı gibi, kurs ve seminerlerle bilgi ve becerilerin geliştirilmesi imkanları da kısıtlıdır. Becerilerin geliştirilmesinde ortamın uygun olması da etkili olmaktadır. Bu durumda beşeri sermayenin etkinliği üç şekilde belirlenir:

- İnsanın doğuştan gelen yetenekleriyle,
- İnsanın sonradan kazandığı yeteneklerle,
- Her iki yeteneği elde etme ve kullanabilme imkanlarıyla.

Burada son olarak söylenmesi gereken, beşeri sermayenin etkinliğini belirleyen faktörlerin birbirlerinden tam olarak ayıramayacağıdır. Zira tüm bu faktörler iç içedir ve birbirleriyle karşılıklı etkileşim içerisindedirler. Beşeri sermayenin etkinliğini sağlayan tüm faktörler dinamik bir yapı oluşturmaktadırlar. Bir yetenek, üzerine konulan beceri, eğitim, sağlık ve barınma koşullarıyla gelişir. Bu yeteneğin gelişimi, nüfusun miktarı, yaş dağılımı ve işgücüne katılımı gibi özellikleriyle iktisadi açıdan etkinlik kazanır.

İBRAHİM GÜRAN YUMUŞAK

2.3. Beşeri Sermayenin İktisadi Gelişmeye Etkisi

Beşeri sermaye yatırımlarının; büyüme, gelir dağılımı, istihdam, bölgesel kalkınma ve demografik gelişmeler üzerindeki etkilerini belirlemeye yönelik çalışmalar oldukça fazladır. İktisatçılar, beşeri sermaye formu olarak eğitimin ekonomik ve sosyal boyutunu iktisadi büyüme muhasebesi ve kişisel gelir denklemleri yardımıyla hem makro ve hem de mikro açıdan incelemektedirler (ILO 2003, 67). Literatürde, kişisel gelir denklemleri yardımıyla eğitimin ekonomik yönünü inceleyen araştırmalara, veri elde etme ve ölçmedeki kolaylıklar nedeniyle daha fazla rastlanmaktadır. Aynı zamanda, eğitimle ortaya çıkan pozitif dışsallıklar da sosyal getiri kavramıyla tanımlanmakta ve ölçülmeye çalışılmaktadır.

Lau vd. tarafından yapılan bir çalışmada, sanayi üretimi üzerinde fiziki sermaye, emek, beşeri sermaye ve teknolojik gelişme faktörlerinin etkisi araştırılmıştır. Brezilya'nın büyümesinin kaynaklarının tespit edilmesine yönelik olarak yapılan çalışmada beşeri sermaye ve teknolojik gelişimin büyümeye % 64'lük katkı sağladığı bulunmuştur. Bu katkının % 24'lük kısmı ise sadece beşeri sermaye tarafından sağlanmış, fiziki sermaye ve emeğin toplam katkısı ise % 36 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Kuznets'e göre eğitim düzeyinin artırılması, daha adil bir kişisel gelir dağılımının sağlanmasında etkili olur ve bu konuda politik bir tavır oluşmasına katkıda bulunur. Neoklasik görüşe göre de, emek gücündeki ortalama eğitimin artması daha az gelir farklılığının oluşmasında etkili olacaktır. Hükümetlerin uyguladıkları zorunlu eğitim politikaları ve kişilerin eğitim alma taleplerinin belli bir miktarla sınırlı olması düşüş eğitimi seviyelerine olan yatırımların artmasıyla sonuçlanabilir (Carnoy, 1992:352).

Kuznets beş ülke verilerini kullanarak yapmış olduğu çalışmasında gelir dağılımı ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki olduğunu ileri sürer (Kuznets, 1955:1-28). Gelir düzeyi arttıkça eşitsizlik önce artmakta sonra ise azalmaktadır. Bu ilişki ters U savı olarak ifade edilmekte ve gelir dağılımını ve gelir düzeyini gösteren eğri, Kuznets eğrisi olarak ifade

BEŞERİ SERMAYENİN İKTİSADİ ÖNEMİ VE TÜRKİYE'NİN BEŞERİ SERMAYE POTANSİYELİ

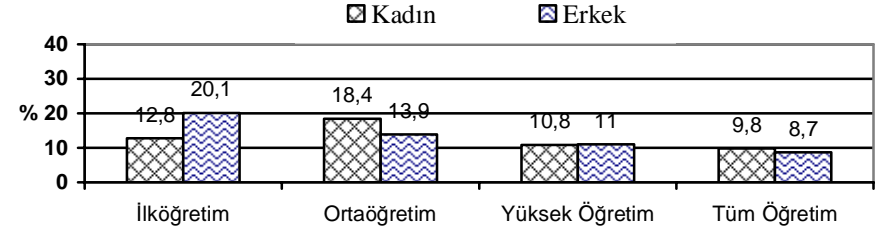
edilmektedir. Kuznets adı geçen ilişkiyi tarımda tarım dışı sektörler için istihdam akışıyla izah etmektedir. Bilindiği gibi tarım dışı sektörlerdeki verimlilik tarım sektöründen daha yüksektir. Meydana gelen göç nedeniyle ilk etapta üretim artacak ve gelir dağılımı bozulacaktır. Fakat elde edilen üretim artışının ilerleyen aşamaları, gelir dağılımının düzelmesini veya iyileşmesini beraberinde getirecektir (Yumuşak, 2000:87).

Beşeri sermaye yatırımlarının gelir dağılımını etkilemesi meslek seçimi, mesleki statünün belirlenmesi ve ebeveynlerin eğitim seviyelerinin çocuklarının alacağı eğitimde etkin olmasıyla ortaya çıkmaktadır. Eğitim, ekonomideki yüksek ve düşük gelirli mesleklere sahip olmayı belirleyebilir. Eğitim yatırımlarının kişisel gelir dağılımını etkilemesi düşük ve yüksek gelir getiren mesleklere sahip olmayla bağlantılı olarak gerçekleşmektedir. Meslekle birlikte cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi ve mesleki statü kişisel gelir eşitsizliklerini ortaya çıkarmada etkili olan en önemli faktörlerdir (Katz, 1998:33).

Eğitimin makro ekonomik dışsallıkları açısından yeterli derecede ampirik çalışma bulunmamasına rağmen, çocuklara yapılan eğitimin cari dönem tüketimini kısarak gelecek dönem yatırımlarını artırdığı genel kabul görmektedir. Böylelikle gelecek nesillerin eğitim sayesinde elde edeceği pozitif dışsallıklar sübvansede edilmektedir (Yumuşak, 2004:9). Yapılan ampirik çalışmalara göre, anne eğitiminin yükseltilmesi, çocukların iyi ve sağlıklı beslenmesi, okul öncesi ve esnasında iyi eğitim vb. gibi nedenlerden dolayı baba eğitimine göre çocukların niteliğini daha fazla artırmaktadır (Schultz 2002, 212). Kadın eğitiminin iktisadi gelişme üzerindeki olumlu etkisi, istatistiksel olarak erkeklerin sağladığı etkiye göre daha açıktır. Aynı zamanda da, kadın-erkek arasındaki eğitim açığı, iktisadi gelişmeyi engellemektedir (Knowles 2002, 143).

İBRAHİM GÜRAN YUMUŞAK

Grafik 2: Cinsiyete Göre Eğitimin Getirisi (%)

Kaynak: (Psacharopoulos- Patrinos 2002:15)

Mikro ekonomik açıdan yapılan ampirik çalışmalar ise, eğitim ile kişisel gelir arasındaki pozitif ilişki olduğunu göstermektedir. Bu çalışmalardan birine göre, ilköğretim düzeyinde kadınların getiri oranı % 12,8, erkeklerin oranı % 20,1, ortaöğretimde sırasıyla %18,4 ve % 13,9, yükseköğretimde % 10,8 ve % 11 olarak tespit edilmiştir. Kadınların tüm eğitimden elde ettikleri ortalama kişisel getiri % 9,8 iken aynı oran erkeklerde % 8,7 olarak hesaplanmıştır. Buna göre kadınlar erkekler göre ortalama olarak daha fazla kişisel getiri elde etmektedir. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre yapılan hesaplamalarda da, gelişmekte olan ülkelere göre eğitimin kişisel ve sosyal getirisinin gelişmiş ülkelere göre daha yüksek olduğu görülmektedir (Psacharopoulos-Patrinos 2002, 14-15).

2. BEŞERİ SERMAYE FORMU OLARAK EĞİTİM - SAĞLIK VE TÜRKİYE NÜFUSUNUN NİTELİK VE NİCELİĞİ

Türkiye'nin beşeri sermaye potansiyelini analiz edebilmek için, nüfusun nitelik ve nicelik açısından sahip olduğu özelliklerin gelişimini incelemek ve seçilmiş bazı ülkelerle karşılaştırmak gerekir. Bu bölümde, Türkiye nüfusunun eğitim, sağlık ve demografik yapısı ve gelişme trendi incelenmiştir.

2.1 Nüfusun Eğitim Yapısı ve Gelişimi

Türkiye nüfusunun eğitim yapısını ve gelişimini incelemek için, öncelikle beşeri sermaye teorisi açısından eğitim konusu ele alınmış, daha sonra ise Türkiye'nin okuryazarlık oranlarının gelişimine ve bitirilen öğretim kurumlarına göre dağılımına yer verilmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin nitelikli işgücü arzı ve ihtiyacı hakkında yapılan projeksiyon incelenmiş ve seçilmiş bazı ülkelerle Türkiye'nin eğitim göstergeleri karşılaştırılmıştır.

2.1.1. Beşeri Sermaye Formu Olarak Eğitim:

Nüfusun eğitim seviyesi, sağlık, beslenme ve barınma imkanları iş gücüne katılım ve verimliliği sağlamada çok etkilidir. Bu özelliklere yetenek ve kazanılmış becerileri de katmak gerekir. Nüfusun okuryazarlık oranıyla birlikte, ilk ve orta öğretim seviyesi, teknik eğitim ve yüksek öğrenim durumu beşeri sermayenin etkinliğini artıran en önemli faktörlerdir. Psacharopoulos-Woodhall'a göre temel eğitim, yüksek ve teknik eğitim kadar önemlidir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde sadece belli bir kesimin en yüksek seviyede eğitim alması yerine tüm bireylerin temel eğitim alması daha önemlidir (Psacharopoulos-Woodhall,1985:313).

Bir ekonomide, hangi üretim araçlarının kullanılacağına ilgili devlet kurumlarının idarecileri veya özel teşebbüs yöneticileri karar vermektedir. Bu kararların alınma sürecinde eğitimin rolü inkar edilemez. Eğitim, çalışma kapasitesi ile emek verimliliğini doğrudan etkilediği gibi teknolojik gelişime imkan verir ve böylelikle dolaylı olarak sermayenin verimliliğini de tesir eder.

Eğitim yatırımlarının iktisadi etkinliğini içsel ve dışsal olarak iki bölümde inceleyen Psacharopoulos-Woodhall, dışsal etkinliği de iki noktada değerlendirmektedir. Birinci nokta, eğitim kurumlarının ekonominin düzgün gidişini sağlayabilecek beceri ve yeteneği oluşturabilmesi, okuldan ayrılan veya mezun olanların beklediği gelire sahip olup, becerilerini kullanacağı alanlarda istihdam edilerek iş piyasasında eritilebilmesidir. Diğer nokta ise, sosyal getiri olarak

tanımladığı eğitilmiş işçilerin yüksek verimliliğinin ölçülerek, tespit edilen ekonomik faydasıyla eğitim yatırımlarının maliyeti arasındaki dengedir. Psacharopoulos-Woodhall, eğitim yatırımlarının sosyal getirisini beşeri sermaye stoku düşük ve gelişmekte olan ülkeler açısından hala çok önemli olduğunu vurgulamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde, ilkökul eğitiminin özel getirisinin orta ve yüksek okul eğitiminin özel getirisine göre daha fazla olduğuna da değinen Psacharopoulos, bunun sebebini orta ve yüksek eğitimin maliyetlerinin yüksekliğine bağlamaktadır. Eğitimin özel getirisinin sosyal getirisinden bir hayli yüksek olduğuna değinen yazar, aileler ve öğrenciler için hala yüksek seviyede karlılığı olan eğitimin nasıl finanse edileceği sorusunu ön plana çıkarmaktadır (Psacharopoulos,1992:89).

Gelişmekte olan ülkelerde öğrencilerin performansını dışsal sosyo-ekonomik faktörlere değil okul girdilerindeki kaliteye bağlayan Psacharopoulos, öğrencilerin kullandığı araç gereçlerin ve eğitim elemanlarının kaliteli olmasının eğitim yatırımlarında içsel etkinliği artırdığını ve bu iddianın ampirik çalışmalar tarafından desteklendiğini savunmaktadır (Psacharopoulos-Woodhall,1985:317-318).

Nüfusun eğitimi konusunda ifade edilmesi gereken diğer bir husus da, eğitimin planlanması gereğidir. Eğitim, ekonomik hayatın gereklerine göre planlanmazsa, etkinliği düşer. Örneğin bir ülkenin mühendislere ihtiyacı varken bu alanda eğitim vermek yerine yüksek öğrenim öğrencilerini başka sahalara yönlendirmek, eğitim yatırımlarının etkinliğini azaltacaktır. İnsan gücü planlaması yaklaşımı, belli bir ekonomik kalkınma hedefinin gerçekleştirilebilmesi için gerekli gereken meslek türlerine duyulan ihtiyacın ileriye yönelik olarak tahmin edilmesini öngörür. Bu yaklaşım, piyasa mekanizmasına göre oluşan ücret düzeyinin, ekonomik kalkınma hedefleri doğrultusunda ihtiyaç duyulan insan gücünün optimal dağılımını sağlayamayacağını ileri sürer.

2.1.2. Türkiye Nüfusunun Eğitim Durumu ve Gelişimi

Tablo 1'de, Türkiye'nin okur yazarlık oranlarının yıllara ve cinsiyete göre gelişimi yer almaktadır. Tabloya göre, 1935 yılında nüfusun % 19.2'si

BEŞERİ SERMAYENİN İKTİSADİ ÖNEMİ VE TÜRKİYE'NİN BEŞERİ SERMAYE POTANSİYELİ

okuma yazma bilirken bu oran kadınlarda % 9.8 ve erkeklerde % 29.3 olarak gerçekleşmiştir. 1955 sayımına ilişkin veriler, önceki yılların gelişme trendinden oldukça yüksektir. 1960 yılındaki okur-yazar oranının bir önceki sayıma göre % 3.7 gerilemesi ise dikkat çekicidir. Bu duruma sayım tekniklerindeki değişikliklerin veya sayım hatalarının neden olduğu söylenebilir. 2000 yılı verilerine göre Türkiye'de nüfusun % 87.3'lük kısmı okuma yazma bilmektedir. Bu oran kadınlar için % 80.6, erkekler için ise % 93.9'dur.

Tablo 1: Türkiye'nin Okur-Yazar Oranı, Cinsiyete ve Yıllara Göre Gelişimi
(6 Yaş ve Üzeri)

Sayım Yılı	Okur-Yazar Oranı (%)			Okur-Yazar Olmayan Oranı (%)		
	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek
1935	19,2	9,8	29,3	80,8	90,2	70,7
1940 (1)	24,5	12,9	36,2	75,5	87,1	63,8
1945 (2)	30,2	16,8	43,7	69,8	83,2	56,3
1950 (3)	32,5	19,4	45,5	67,5	80,6	54,5
1955	41,0	25,6	55,9	59,0	74,4	44,1
1960	39,5	24,8	53,6	60,5	75,2	46,4
1965	48,8	32,8	64,1	51,2	67,2	35,9
1970	56,2	41,8	70,3	43,8	58,2	29,7
1975	63,7	50,5	76,2	36,3	49,5	23,8
1980	67,5	54,7	80,0	32,5	45,3	20,0
1985	77,4	68,2	86,5	22,6	31,8	13,5
1990	80,5	72,0	88,8	19,5	28,0	11,2
2000	87,3	80,6	93,9	12,7	19,4	6,1

- (1) 1940 yılı verileri, 1935 ve 1945 yılı verilerinden tahmin edilmiştir.
(2) 7 ve daha yukarı yaştaki nüfus.
(3) 5 ve daha yukarı yaştaki nüfus.

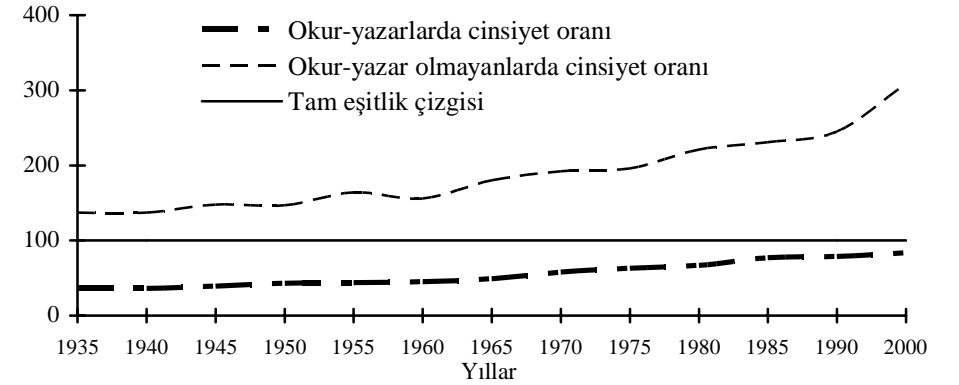
Kaynak: (DİE, 2004a)

Türkiye'de eğitimin cinsiyet oranı açısından, okur-yazar olanlar ve olmayanlara göre gelişimi Grafik 3'de gösterilmektedir. Grafiğe göre, okur-yazar olanlar içerisinde cinsiyet oranı yükselmekte yani kadın aleyhine olan durum düzelmektedir. Grafikte dikkati çeken diğer önemli

İBRAHİM GÜRAN YUMUŞAK

bir husus ise, okuma yazma bilmeyenler içerisinde cinsiyet oranının düşmesidir. 1935 yılında okuma yazma bilmeyen her 100 erkeğe 137 kadın düşerken 2000 yılını her 100 erkeğe 309 kadın düşmüştür. Grafikte görüldüğü üzere, okur-yazar olanları gösteren eğri tam eşitlik çizgisine yaklaşırken, okur-yazar olmayanları gösteren eğri tam eşitlik çizgisinden giderek uzaklaşmaktadır. Bu durum, erkeklerin iş yaşamında ve askerlikte bir şekilde okuma yazmayı öğrenmesiyle ve genel olarak okuma yazma bilmeyenlerin sayısının azalmasıyla açıklanabilir. (Yumuşak, 2004:5)

Grafik 3: Okur-Yazar Olan ve Olmayanlar Açısından Her 100 Erkeğe Düşen Kadın Sayısının Yıllar İtibarıyla Gelişimi

Kaynak: (DİE, 2004a) verilerine göre düzenlenmiştir.

Tablo 3'te, 1970 yılından itibaren Türkiye'de okur-yazarlık ve bitirilen son öğrenim kurumuna göre okur-yazar nüfus oranı gösterilmektedir.

**BEŞERİ SERMAYENİN İKTİSADİ ÖNEMİ
VE TÜRKİYE'NİN BEŞERİ SERMAYE POTANSİYELİ**

Tablo 3: Türkiye'de Okur-Yazarlık ve Bitirilen Son Öğrenim Kurumuna Göre Okur Yazar Nüfus Oranı (%), 1970-2000.

Sayım yılı	Toplam	Okur-yazar olm.	Bir öğrenim kur.dan mezun olmayan	Okul bitiren				
				İlkokul	İlk öğretim	Ortaokul ve dengi	Lise ve dengi	Yüksek-okul ve fakülte
KADIN								
1970	100,0	58,2	16,6	20,7	-	2,2	1,8	0,6
1975	100,0	49,5	15,5	29,1	-	3,1	2,4	0,4
1980	100,0	45,3	14,7	31,4	-	3,7	3,7	1,2
1985	100,0	31,8	18,1	39,5	-	4,5	5,0	1,1
1990	100,0	28,0	15,6	43,2	-	5,4	6,0	1,8
2000	100,0	19,4	21,5	37,2	2,5	4,9	10,6	3,9
ERKEK								
1970	100,0	29,7	24,5	36,1	-	4,9	3,4	1,3
1975	100,0	23,8	20,8	42,9	-	6,3	4,7	1,5
1980	100,0	20,0	18,4	44,2	-	7,6	6,4	3,3
1985	100,0	13,5	18,9	47,7	-	8,5	8,2	3,3
1990	100,0	11,2	16,4	49,1	-	9,6	9,5	4,2
2000	100,0	6,1	21,5	36,9	3,3	9,5	16,1	6,6

Kaynak: (DİE, 2004a)

Türkiye'nin sahip olduğu beşeri sermayesinin önemli bir bölümünü oluşturan nitelikli personeline ait arz ve ihtiyaç projeksiyonu Tablo 4'te yer almaktadır. DPT'nin yaptığı projeksiyona göre; 2005 yılında, bazı mühendislik dallarında (Ziraat, İnşaat, Maden-Petrol), Mimarlık ve orta öğretim öğretmenliğinde ihtiyaç fazlası nitelikli personel oluşurken; ilköğretim öğretmenliğinde, sağlık sektöründe çalışan nitelikli personel türlerinde (Hekim, Dış Hekimi, Eczacı, Hemşire), bazı mühendislik alanlarında (Makine, Endüstri, Elektrik-Elektronik, Bilgisayar, Kimya, Çevre) ve Yükseköğretim öğretim elemanlığında arz yetersizliği söz konusu olmaktadır. Özellikle, ilköğretim öğretmenliği alanında ihtiyaç

İBRAHİM GÜRAN YUMUŞAK

varken ortaöğretim öğretmenliği alanında ihtiyaç fazlası olması, insan gücü planlamasının iyi yapılamadığını göstermektedir.

Tablo 4: Nitelikli Personel Arzı ve İhtiyacı Projeksiyonu (Bin Kişi)

	2000*		2005*	
	Arz	İhtiyaç	Arz	İhtiyaç
Hekim	80.9	97.6	89.0	121.7
Dış Hekimi	14.2	21.5	16.0	28.3
Eczacı	21.8	21.6	21.3	26.2
Hemşire	71.0	172.8	77.1	212.8
Veteriner	11.8	11.6	14.3	15.0
İlköğretim öğretmeni	334.2	376.0	394.8	413.0
Ortaöğretim öğretmeni	155.7	133.0	210.1	180.0
Y.öğretim öğretim elemanı	64.0	83.0	85.0	119.5
Mimar	28.8	25.1	33.1	32.4
İnşaat Mühendisi	43.9	37.1	50.2	45.9
Makine Mühendisi	44.3	44.7	52.1	56.3
Endüstri Mühendisi	12.4	12.4	17.6	18.8
Elektrik-Elektronik Müh.	32.4	30.9	39.7	43.0
Bilgisayar Mühendisi	6.8	9.2	12.6	16.6
Kimya Mühendisi	19.1	17.4	20.5	21.5
Maden-Petrol Mühendisi	8.7	7.4	10.6	9.8
Çevre Mühendisi	5.5	5.5	9.1	9.5
Ziraat ve Orman Müh.	62.2	38.1	73.0	49.1
Diğer Mühendisler	18.6	15.2	26.5	21.8

*Tahmin

Kaynak: (DPT, 2004a:106-107)

BEŞERİ SERMAYENİN İKTİSADİ ÖNEMİ VE TÜRKİYE'NİN BEŞERİ SERMAYE POTANSİYELİ

Tablo 5'de, Türkiye'nin okuryazarlık ve okullaşma oranları seçilmiş bazı ülkelerle karşılaştırılmıştır. Yetişkin okuryazarlık oranı, ilköğretimde okullaşma oranı ve ortaöğretimde erkeklerin okullaşma oranı dünya ortalamasının üzerinde iken, ortaöğretimde kadınların okullaşma oranı dünya ortalamasının altındadır. Okullaşma oranları açısından özellikle de ortaöğretimde okullaşma oranı açısından Türkiye'nin sahip olduğu eğitim düzeyi, okuryazarlık oranlarına göre daha düşüktür. Ayrıca, Türkiye'nin eğitim göstergeleri, Portekiz, Arjantin, Bulgaristan, Yunanistan, Azerbaycan'dan daha düşük, Mısır ve İran'dan ise daha yüksektir.

Tablo 5 : Seçilmiş Bazı Ülkelerde Okuryazarlık ve Okullaşma Oranları

Ülke	Yetişkin Okuryazarlık Oranı				İlköğretimde Okullaşma Oranı		Ortaöğretimde Okullaşma Oranı	
	1990		2000		1992-2002 (Net)		1997-2000 (Brüt)	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Portekiz	91	84	95	90	100	100	111	117
Arjantin	96	96	97	97	100	100	94	100
Bulgaristan	98	96	99	98	95	93	95	93
Yunanistan	98	92	99	96	97	97	98	99
Mısır	60	34	67	44	95	90	88	83
İran	72	54	83	69	74	73	81	75
Malezya	87	74	91	83	98	99	67	74
Azerbaycan	99	96	99	96	90	93	80	80
Türkiye	89	66	93	77	93	82	67	48
Az Gelişmiş Ülkeler	54	32	62	42	67	61	30	25
Gelişmekte Olan Ülkeler	76	59	81	67	84	77	59	52
DÜNYA	81	69	84	74	85	79	65	59

Kaynak: (UNICEF; 2003:118-121)

İBRAHİM GÜRAN YUMUŞAK

2.2 Nüfusun Sağlık Yapısı ve Gelişimi

Beşeri sermaye kavramı içerisinde eğitimin önemli bir ağırlığı olmasına rağmen, beşeri sermaye ile ilgili bir çok çalışmada sağlık konusuna da yer verilmektedir. Beşeri sermaye konusunu incelemek için, sağlık faktörünü de dikkate almak gerekmektedir. Ülkelerin sağlık konusundaki durumuna ölçmek için çeşitli göstergeleri kullanmak mümkündür. Genellikle sağlık hizmetlerinin nicelik ve niteliğine ait göstergeler, nüfusun demografik durumu belirten göstergelerle beraber kullanılmaktadır. Bu bölümde, beşeri sermaye formu olarak sağlık faktörü hakkında yapılan bir değerlendirmeden sonra Türkiye nüfusunun demografik ve sağlık yapısı hakkında bilgilere yer verilmiştir.

2.2.1. Beşeri Sermaye Formu Olarak Sağlık

Sağlık, beslenme ve barınma imkanları beşeri sermayenin etkinliğini belirleyen diğer nitel özelliklerdir. Nüfusun öncelikle asgari yaşam seviyesinde ihtiyaçlarının karşılanması gerekir. Asgari yaşam standartlarını sağlamada gerekli olan beslenme, barınma ve sağlık harcamaları, Schultz (1971) tarafından beşeri sermaye yatırımı olarak kabul edilmektedir. Yüksek ve düşük gelirli ülkelerde yapılan karşılaştırmalı ve tarihsel çalışmalar, sağlık ve beslenme düzeylerinin çalışma zamanı başına verimliliği ve yetişkinlerin iş gücü piyasası için yetişkin başına düşen emek arzını ve uzun ömürlülüğünü etkiler (Schultz, 2003:219).

Nüfusun sağlık seviyesi, diğer beşeri sermaye yatırımlarının etkinlik derecesini ve aynı zamanda süresini uzattığı bilinmektedir. Nitelikli işgücünün sağlık sebepleriyle iktisadi aktivitelerden uzak kalması, verimliliği azaltacaktır. En fazla iş günü kaybı sağlık sebepleriyle gerçekleşmektedir. Daha fazla sağlık hizmeti alanların daha fazla yaşadığı dikkate alınırsa, ortalama yaşam süresinin uzaması eğitim yatırımlarının etkinlik süresini de artıracaktır. Bu nedenle, eğitim ve sağlık yatırımları bağlı yatırım olarak değerlendirilebilir. Grossman, beşeri sermaye formları arasındaki karşılıklı ilişkiyi inceleyen modelinde, eğitim ve sağlık

BEŞERİ SERMAYENİN İKTİSADİ ÖNEMİ VE TÜRKİYE'NİN BEŞERİ SERMAYE POTANSİYELİ

yatırımlarının birlikte incelenmesinin faydalı olacağını belirtmiştir. (Grosman, 1999:79)

2.2.2. Türkiye Nüfusunun Demografik Yapısı ve Gelişimi

Türkiye'nin nüfus miktarı, artış hızı ve cinsiyet oranlarının yıllar itibarıyla gelişimi Tablo 6'da gösterilmektedir. 1927 yılında 13 milyon civarında olan Türkiye nüfusu, 2000 yılında 68 milyona yaklaşmıştır. Yıllık nüfus artış hızı ise, 1927 yılında % 2.11 iken 1945 yılına kadar düşme trendi göstermiş ve % 10.6'ya kadar gerilemiştir. 1950'den sonra ise yükselmeye başlamış, 1960 yılında en yüksek değer olan % 2.85'e ulaşmıştır. 1965-1975 yılları arasında % 2.5 civarında seyretmiş ve daha sonra düşmeye başlamıştır. Nüfus artış hızının 1985 ve 1990 yıllarında, sırasıyla % 2.49 ve % 2.17 düzeyinde gerçekleşmesinde ise, Türkiye'ye yapılan göçler etkili olmuştur.

Nüfusun cinsiyet oranının yıllar itibarıyla gelişimi ise ilgili tablonun en sağ sütununda gösterilmiştir. Buna göre, toplam nüfus içerisinde erkeklerin oranında genel olarak bir artış, kadınların oranında ise düşüş gözlenmektedir. 1980 yılından itibaren ise oran sabitlenmiş ve her 100 erkeğe 97 kadın düşmüştür.

Nüfusun ağırlıklı ortalama yaş ve medyan yaş gelişimi Tablo 7'de gösterilmektedir. Ağırlıklı ortalama yaş; her yaş grubunun orta değeri ile o yaş grubundaki kişi sayısı çarpılır, daha sonra çarpımlar toplanarak ve nüfusun toplamına bölünerek bulunur. Medyan yaş ise, nüfusu oluşturan kişiler yaş büyüklüğüne göre sıralandığında, en ortada kalan kişinin yaşı göstermektedir. Her iki gösterge ye göre de, Türkiye 1970 yılına kadar gençleşmiştir. Bu tarihten itibaren ise yaşlanmaktadır. 1990 yılından sonra nüfus daha fazla yaşlanmaya başlamıştır.

İBRAHİM GÜRAN YUMUŞAK

Tablo 6: Nüfus Miktarı, Artış Hızı ve Cinsiyet Oranı

Sayım yılı	Nüfus	Yıllık nüfus artış hızı (%)			100 erkeğe düşen kadın sayısı
		Toplam	Kadın	Erkek	
1927	13 648 270	-	-	-	108
1935	16 158 018	21,1	18,6	23,7	104
1940	17 820 950	19,6	16,4	22,9	100
1945	18 790 174	10,6	9,2	11,9	99
1950	20 947 188	21,7	20,9	22,5	98
1955	24 064 763	27,7	26,3	29,2	97
1960	27 754 820	28,5	27,7	29,3	96
1965	31 391 421	24,6	24,9	24,3	96
1970	35 605 176	25,2	26,8	23,7	98
1975	40 347 719	25,0	21,6	28,3	94
1980	44 736 957	20,7	23,4	18,0	97
1985	50 664 458	24,9	25,1	24,6	97
1990	56 473 035	21,7	21,8	21,7	97
2000	67 803 927	18,3	18,3	18,3	97

Kaynak: (DİE, 2004b)

Tablo 7: Nüfusun Ortalama Yaş ve Medyan Yaş Gelişimi

Sayım yılı	Ağırlıklı ortalama yaş			Medyan yaş		
	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek
1935	24,68	26,24	23,06	21,21	23,40	19,11
1940	24,83	26,28	23,37	20,60	22,59	18,92
1945	24,98	26,28	23,69	19,95	21,68	18,80
1950	24,76	25,78	23,74	20,14	21,34	19,19
1955	24,59	25,47	23,73	20,44	21,33	19,64
1960	24,49	25,14	23,86	20,26	21,07	19,52
1965	24,54	25,11	23,99	19,34	20,01	18,74
1970	24,44	24,90	23,99	18,95	19,39	18,55
1975	24,75	25,18	24,34	19,46	19,76	19,19
1980	24,97	25,45	24,51	19,88	20,32	19,53
1985	25,51	25,93	25,10	20,91	21,24	20,58
1990	26,43	26,86	26,02	22,21	22,55	21,88
2000	-	-	-	24,83	24,41	25,3

Kaynak: (DİE, 2004b)

BEŞERİ SERMAYENİN İKTİSADİ ÖNEMİ VE TÜRKİYE'NİN BEŞERİ SERMAYE POTANSİYELİ

Nüfusun 4 temel yaş grubuna göre dağılımı Tablo 8'de gösterilmiştir. 0-14, 15-34, 35-64 ve 65 yaş üzeri nüfusun 1935 yılından itibaren oransal gelişiminin gösterildiği tabloya göre, 1935 yılında 0-14 yaş grubunun toplam nüfusa oranı % 41.23 iken bu oran 2000 yılında 29.33'e gerilemiştir. Bu gerilemenin önemli bir bölümü 1990 yılından sonra gerçekleşmiştir. Aynı şekilde 15-34 yaş grubunun toplam nüfusa oranı 1980 yılına kadar % 30 civarında iken 1990 yılında % 34.75, 2000 yılında ise % 35.99 düzeyinde gerçekleşmiştir. 35-64 ve 65 yaş üzeri yaş grubunun toplam nüfusa oranında aynı gelişme gözlenmektedir.

Tablo 8: Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı ve Gelişimi

	1935	1955	1965	1980	1990	2000
Toplam	16 158 018	24 064 763	31 391 421	35 605 176	50 664 458	68 918 656
0-14	6 662 593	9 475 220	13 148 624	14 878 187	19 010 138	20 220 095
%	41.23	39.37	41.88	41.78	37.52	29.33
15-34	5 003 720	8 106 392	9 743 277	10 991 942	17 607 112	24 804 531
%	30.96	33.68	31.03	30.87	34.75	35.99
35-64	3 997 007	5 662 841	7 739 558	8 801 466	12 502 571	20 542 488
%	24.73	23.53	24.65	24.71	24.67	29.80
65+	422 826	822 408	713 540	924 852	1 448 520	2 213 432
%	2.61	3.41	2.28	2.59	2.85	3.21
Bilinmeyen	71 872	37 902	46 422	8 729	96 117	23 381
%	0.44	0.15	0.14	0.02	0.18	0.03

Kaynak: (DİE, 2004b) verilerine göre düzenlenmiştir.

İBRAHİM GÜRAN YUMUŞAK

Türkiye nüfusunun iki temel yaş grubuna göre (15 yaş altı ve 65 yaş üzeri) dağılımı, 2015 projeksiyonu ve seçilmiş bazı ülkelerle karşılaştırılması Tablo 9'da gösterilmektedir. Bu projeksiyona göre, 2015 yılında Türkiye'nin 15 yaş altındaki nüfusunun toplam nüfusa oranı % 31.2'den 25.0'a gerilemekte, 65 yaş üzeri nüfusun toplam nüfusa oranı ise % 5.6'dan % 6.7'ye yükselmektedir. 15 yaş altı grupta % 6.2'lik gerilemeye ve 65 yaş üzeri grupta % 1.1'lik yükselmeye rağmen, Türkiye nüfusu 2015 yılında, Portekiz, İspanya, Yunanistan, Bulgaristan, İngiltere ve Japonya'dan daha genç bir özelliğe sahip olacaktır. Bu ülkelerin 15 yaş altı nüfuslarının toplam nüfuslarına oranları % 13 ile 15.9 arasında, 65 yaş üzerindeki nüfuslarının toplam nüfuslarına oranları ise % 17.8 ile % 26 arasında gerçekleşmektedir.

Tablo 9: Türkiye Nüfusunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımı, 2015 Projeksiyonu ve Seçilmiş Bazı Ülkelerle Karşılaştırılması

	15 yaş altı (%)		65 yaş ve üzeri (%)	
	2001	2015	2001	2015
Japonya	14.5	13.0	17.7	26.0
İngiltere	18.9	15.9	15.9	17.8
Bulgaristan	15.3	12.6	16.3	18.0
Yunanistan	14.9	13.2	17.8	20.9
İspanya	14,4	13,2	16,9	19,2
Portekiz	16,6	15,3	15,8	18,0
Türkiye	31,2	25,0	5,6	6,7

Kaynak: (UNDP, 2003)

2.2.3. Türkiye Nüfusunun Sağlık Yapısı ve Gelişimi

Sağlık hizmetlerinin nicelik ve niteliği ile ortalama yaşam süresi arasında doğrusal bir ilişki mevcuttur. Bir ülkede verilen sağlık hizmetlerinin niteliği ne kadar yüksek ve ne kadar fazla ise, o ülkede yaşayanların yaşam kalitesi ve yaşam süreleri o derece uzamaktadır.

**BEŞERİ SERMAYENİN İKTİSADİ ÖNEMİ
VE TÜRKİYE'NİN BEŞERİ SERMAYE POTANSİYELİ**

Özellikle bebek ölüm oranlarındaki gelişmeler, doğrudan ortalama yaşam süresini etkilemektedir. Nüfusun sağlık yapısı hakkında değerlendirme yapmak için, genellikle ortalama yaşam süresi ve bebek ölüm oranları gibi kriterler kullanılır. Bunun dışında, yatak başına düşen nüfus, doktor başına düşen nüfus, hemşire başına düşen nüfus gibi göstergeler de kullanılmaktadır.

Tablo 10'da Türkiye'nin 1950 yılından itibaren doğuştan ortalama yaşam süresi ve bebek oranlarındaki gelişmeler verilmektedir. Tabloya göre, bebek ölüm oranlarındaki düşmeye paralel olarak ortalama yaşam sürelerinde artış görülmektedir. 1950-1955 yılları arasında doğuştan ortalama yaşam süresi 44 yıl iken bu rakam günümüzde 70 yıl civarındadır. Bebek ölüm oranları ise sırasıyla %0 235'den %0 39'a gerilemiştir.

Tablo 10 : Doğuştan Ortalama Yaşam Süresi ve Bebek Ölüm Oranları

	1950-1955	1955-1960	1960-1965	1965-1970	1970-1975	1975-1980	1980-1985	1985-1990	1990-1995	1995-2000
Doğuştan Ortalama Yaşam Süresi (Yıl)	44	43	52	55	58	61	63	66	67	9
Bebek Ölüm Oranı (Binde)	235	206	185	158	140	111	83	65	51	9

Kaynak: (DPT, 2004a)

Tablo 11'de Türkiye'nin diğer sağlık göstergelerindeki gelişmelere yer verilmiştir. 8 V Yıllık Kalkınma Planı'na göre, yatak sayısı, hekim sayısı, diş hekimi sayısı ve hemşire sayısındaki artışa paralel olarak yatak başına, hekim başına, diş hekimi başına ve hemşire başına düşen nüfus sayısında gerileme olacağı tahmin edilmektedir. 2005 yılı hedeflerine göre

İBRAHİM GÜRAN YUMUŞAK

yatak başına düşen nüfus sayısı 351, hekim başına düşen nüfus sayısı 789, diş hekimi başına düşen nüfus sayısı 4389 ve hemşire başına düşen nüfus sayısı 910'dur.

Tablo 11: Sağlık Göstergelerindeki Gelişmeler

	1995	2000 (Tahmin)	2005 (Hedef)
Yatak Sayısı (Adet)	150565	170000	200000
Yatak Başına Düşen Nüfus	402	384	351
Hekim Sayısı	69349	80900	89000
Hekim Başına Düşen Nüfus	872	807	789
Diş Hekimi Sayısı	11717	14200	16000
Diş Hekimi Başına Düşen Nüfus	5163	4599	4389
Hemşire Sayısı	64243	71111	77100
Hemşire Başına Düşen Nüfus	942	919	910

Kaynak: (DPT, 2004a)

Türkiye'de gerçekleşen bebek ölüm oranlarının seçilmiş bazı ülkelerle, 1970 ve 2001 yılları için karşılaştırması Tablo 12'de gösterilmiştir. Türkiye'nin bebek ölüm oranların %0 150'den %0 36'ya inmesine rağmen tabloda yer alan ülkelere göre oldukça yüksek olduğu görülmektedir. İsveç, Belçika, Fransa, Almanya, Yunanistan, İtalya, İspanya ve Portekiz'de bebek ölüm oranları 2001 yılı için %0 3-5 arasında, Brezilya'da %0 31, Romanya'da %0 19 ve Tunus'da %0 21'dir.

BEŞERİ SERMAYENİN İKTİSADİ ÖNEMİ VE TÜRKİYE'NİN BEŞERİ SERMAYE POTANSİYELİ

Tablo 12: Seçilmiş Bazı Ülkelere Göre Bebek Ölüm Oranları (%)

ÜLKELER	1970	2001
İsveç	11	3
Belçika	21	5
Fransa	18	4
Almanya	22	4
Yunanistan	38	5
İtalya	30	4
Portekiz	53	5
İspanya	27	4
Brezilya	95	31
Romanya	46	19
Tunus	135	21
TÜRKİYE	150	36

Kaynak: (UNDP, 2003)

Ortalama yaşam süreleri açısından Türkiye ile seçilmiş bazı ülkelerin göstergeleri, Tablo 13'de karşılaştırılmıştır. Türkiye'de ortalama yaşam süresi 1960 yılında kadınlarda 50.3 yıl ve erkeklerde 46.3 yıl iken bu rakamlar 1980 yılında sırasıyla 60.3 ve 55.8'e, 2001 yılında ise sırasıyla 70.6 ve 66.0'a yükselmiştir. Bu gelişmelere rağmen, ortalama yaşam süreleri açısından Türkiye göstergeleri, tabloda yer alan ülkelere göre oldukça geridir. 2001 yılı itibarıyla Danimarka'da ortalama yaşam süresi kadınlar için 79, erkekler için 74.3, Yunanistan'da sırasıyla 80.7 ve 75.4, İspanya'da 82.9 ve 75.6, Portekiz'de 80.3 ve 73.5, Polonya'da 78.4 ve 70.2 ve Çek Cumhuriyeti'nde ise 78.5 ve 72.1'dir. Diğer taraftan, Tabloda yer alan ülkelerin ortalama yaşam süreleri ile Türkiye'nin ortama yaşam süreleri arasındaki farkın azaldığı dikkat çekmektedir. Bu durumun gerçekleşmesinde, ortalama yaşam süresinin doğal sınırlarına yaklaşılmasının etkisi olduğu söylenebilir.

İBRAHİM GÜRAN YUMUŞAK

Tablo 13: Seçilmiş Bazı Ülkelerde Ortalama Yaşam Süresindeki Gelişmeler

	1960		1980		2001	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Danimarka	74.4	70.4	77.3	71.2	79	74.3
Yunanistan	72.4	67.3	76.8	72.2	80.7	75.4
İspanya	72.2	67.4	78.6	72.5	82.9	75.6
Portekiz	66.8	61.2	75.2	67.7	80.3	73.5
Polonya	70.6	64.9	74.4	66	78.4	70.2
Çek Cumh.	73.4	67.9	73.9	66.8	78.5	72.1
Türkiye	50.3	46.3	60.3	55.8	70.6	66

Kaynak: (DPT, 2004b)

3. TÜRKİYE'NİN BEŞERİ KALKINMIŞLIK DÜZEYİ

Kalkınma, bir toplumun reel milli gelirinin devamlı ve kümülatif bir biçimde artışıyla sağlanan, sosyal, kültürel ve politik değişkenlerin bileşimi olarak tanımlandığında, bu kavramın merkezine insan faktörü yerleşmektedir. Bu çerçevede kalkınmanın amacı, halkın mutlu, uzun ve sağlıklı bir yaşam sürmesini sağlamak için gerekli ortamı sağlamaktır. Kalkınmanın evrensel boyutu ise, sağlık, eğitim ve gelir alanlarının kapsadığı koşulların, herkese eşit olanaklarla sunulmasını ve evrensel hayat standartlarına ulaşabilmeyi içermektedir.

Kalkınma aynı zamanda, yenilik ve yaratıcılık kazandıran bir süreç olarak da değerlendirilebilir. Bu süreçte, insanın düşüncesi, yetenekleri, eğitim düzeyi ve talebi, değer yargıları ve refah anlayışı ile oluşan ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel ortam, yenilik ve yaratıcılığın gelişmesini sağlayarak kalkınmanın itici unsuru olmaktadır. Beşeri kalkınma, davranış değişikliği yaratarak, kalkınma sürecinin sosyal boyutuna katkıda bulunmakla birlikte, üretim sürecinin bir girdisi olarak da ekonomik gelişmeye katkı sağlar. Gelişmiş insan gücü, ekonomik kaynakların verimli kullanımını sağlayarak üretimi artırır. Çalışanların ve yöneticilerin kapasitelerini geliştirerek üretim ve organizasyon imkanlarını artırır, fırsatlardan daha iyi yararlanılmasını sağlar (UNDP, 1996:76).

3.1. Beşeri Kalkınma ve Beşeri Kalkınma İndeksi

Kalkınmanın tanımlanmasında, nicelikten niteliğe ve bu niteliğin dağılımına gidilmesi, beraberinde kalkınma göstergelerinde önemli değişiklikler getirmiştir. Kalkınmanın yeni göstergeleri, sosyal siyasi ve ekonomik faktörler arasındaki çok boyutlu ilişkiyi ortaya çıkarmaya yöneliktir. Bu göstergeler, okur-yazarlık oranı, doğuştan hayatta kalma ümidi, bebek ölüm oranı, günlük alınan kalori miktarı, kişi başına düşen doktor sayısı gibi temel ihtiyaçlara yönelik kriterleri kapsamaktadır. Bu faktörleri içeren ve ne düzeyde kalkınma gerçekleştirildiğini gösteren çeşitli bileşik indeksler de hesaplanmaktadır: Beşeri Kalkınma İndeksi, Siyasi Özgürlükler İndeksi ve Hayatın Fiziksel Kalite İndeksi bu grupta yer alan bazı çalışmalardır (Kesici, 1992:45).

Beşeri sermaye ile iktisadi kalkınma arasındaki ilişkilerin teorik düzeyde tartışılmaya başlandığı yıllarda Birleşmiş Milletler Kalkınma Teşkilatı (UNDP), ülkelerin gelişmişlik düzeylerini ölçmek için Beşeri Kalkınma İndeksi (Human Development Index-HDI) adı altında çalışmalara başlamıştır. Bu çalışmalarda iktisadi gelişmişlik sadece büyüme hızıyla değil refah seviyesini ve kalkınmışlığı gösteren diğer göstergelerle birlikte ele alınmaktadır. Teorik çalışmalarda da bir ülkenin gelişmişliği, vatandaşlarının sahip olduğu imkan ve niteliklere bağlanmakta, bunu ampirik bulgular desteklemektedir. Beşeri kalkınma ile iktisadi gelişme arasında her zaman ve her yerde birebir ilişki kurmak mümkün olmamaktadır. Özellikle bazı gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerin iktisadi büyüme konusunda sağladıkları başarıyı, elde edilen refahın dağılımında sağlayamadıkları gözlenmektedir. Ancak bazı istisnai durumları göz ardı edildiğinde, genel olarak beşeri kalkınma ve iktisadi gelişme arasında paralel bir ilişkinin varlığı kabul edilmektedir.

UNDP tarafından 1990 yılından itibaren her yıl yayınlanan beşeri kalkınma raporlarında, bir toplumun gerçek zenginliği, insanların hoşlanacağı bir çevreye imkan veren, sağlıklı ve özgün bir yaşam ortamından faydalanabilen vatandaşlar ile sağlanabileceği sıklıkla ifade edilmektedir (UNDP, 1995:11). Beşeri kalkınmayı iki yönüyle ele alan bu

yaklaşımına göre bilgi, beceri ve sağlık gibi niteliklere sahip olma beşeri kalkınmanın bir yönünü, sahip olunan nitelik ve olanakların kullanılabilme imkanları da diğer yönünü ifade etmektedir. Bu açıdan bakıldığında her iki yönün de birbirini dengelemesi gerekmektedir. Zira sahip olunan niteliklerin kullanılma imkanının olmadığı bir ortamda bu niteliklerin bir anlamı olmasa gerektir.

Beşeri kalkınma, insanların seçeneklerini artırma süreci olarak tanımlanmakta, uzun ve sağlıklı bir yaşamı, bilgi edinmeyi ve iyi bir yaşam standardı için gerekli koşulların sağlanmasını ifade etmektedir. Şüphesiz beşeri kalkınmanın sonsuz sayıda göstergesi vardır; ancak ölçmedeki zorluklar sınırlı sayıda gösterge ile çalışmayı zorunlu kılmaktadır. Politik, kültürel ve ekonomik özgürlüklerden başlayarak, insan hakları, bireylerin yaratıcı ve verimli olmalarını sağlayacak seçeneklerinin çeşitlendirilmesine kadar bir çok boyutu içine alan beşeri kalkınma sadece üç boyutu içermektedir. Sadece üç boyutun dikkate alınmasının altında, çok sayıda değişkenle çalışmanın dikkatleri başka yönlere kaydıracağı ve temel göstergelerin vurgulanamaması endişesi yatmaktadır.

Beşeri kalkınma indeksinin birinci boyutu olan uzun ve sağlıklı yaşam, ortalama yaşam beklentisi ile ölçülmektedir. Yaşam beklentisinin önemi, sağlık ve beslenme ile ilgili olarak iyi bir yaşamın en önemli ölçütü olmasından kaynaklanmaktadır. Bireylerin sağlık ve beslenme ile ilgili hizmetler konusunda iyi durumda olduğu ülkelerde ortalama yaşam süresi diğer ülkelere göre daha uzun olmaktadır.

Beşeri kalkınma indeksinin ikinci boyutu olan bilgi ve eğitim ise, bu boyutun en önemli ve kolay hesaplanabilir göstergeleri ile ölçülmektedir: Okur-yazarlık ve okullaşma oranı. Beşeri kalkınma indeksinin hesaplandığı ilk yıllarda okullaşma oranı yerine ortalama eğitim süresi dikkate alınmaktaydı.

İyi bir yaşam sürdürebilmek için gerekli kaynaklara sahip olabilmek, beşeri kalkınmanın üçüncü ve ölçmesi en zor olan boyutunu oluşturmaktadır. Bu boyutla ilgili gerektiği kadar güvenilir veriler

BEŞERİ SERMAYENİN İKTİSADİ ÖNEMİ
VE TÜRKİYE'NİN BEŞERİ SERMAYE POTANSİYELİ

olmadığından ortalama gelir düzeyleri dikkate alınmaktadır. Ülkeler arasındaki farklılıkları gidermek amacıyla da satın alma gücü paritesine göre hesaplanmış kişi başına düşen gerçek gayr-ı safi yurt içi hasıla rakamları kullanılmakta ve gelirin refah düzeyine olan marjinal katkısını dikkate alan hesaplamalara gidilmektedir. Şüphesiz bu rakamlar gelirin dağılımı konusunu içermemektedir ancak bu boyutu mümkün olan veriler ışığında en iyi ölçümünü bu rakamlar ifade etmektedir. Aynı şekilde diğer boyutları ifade eden rakamlarda aynı özelliği göstermektedir. Bu eksikliği gidermek üzere beşeri kalkınma indeksinin alt indekslerinde bölgesel, kadın-erkek ve kent-kır farklılıklarını içeren tablolara da yer verilmektedir.

Bir ülkenin herhangi bir boyut için indeks değerini tespit etmek için, şu hesaplamalar yapılmaktadır. Ülkenin herhangi bir boyut için aldığı değer en yüksek değerden çıkarılarak en yüksek ve en düşük değerler arasındaki farka bölünmektedir. Buna yoksunlaşma indeksi denmektedir. Beşeri kalkınma indeksini oluşturan üç boyut için her ülkeye ait olmak üzere ayrı ayrı indeks oluşturulmakta ve bu indeksler toplanarak aritmetik ortalamaları alınmaktadır. Bu değer 1'den çıkarılarak ülkenin beşeri kalkınma indeks değerine ulaşılmaktadır.

Beşeri kalkınma indeksinin oluşturulmasında kullanılan veri tabanlarının her yıl yenilenmesi şüphesiz mümkün değildir ancak, sürekli iyileştirmeler yapılmaktadır. Buna rağmen indeks değerlerinde ve sıralamalarda önemli değişiklikler olmaktadır. Bunun en önemli nedeni indeksin hesaplanmasında kullanılan tekniktir. İndeksin hesaplanmasında kullanılan teknik nedeniyle özellikle her boyut için ilk ve son sıradaki ülkelerin aldığı değerlerin değişmesi ülkelerin indeks değerlerini etkileyebilmektedir. Buna ilave olarak veri tabanlarının yenilenmesiyle ortaya çıkan farklılıklar ve ortalama eğitim yılı yerine okullaşma oranının indekse katılması ve gelir indeksinin oluşturulmasında yeni bir tekniğin kullanılması ülke sıralamalarında değişikliğe neden olmuştur.

İBRAHİM GÜRAN YUMUŞAK

Beşeri kalkınma indeksini oluşturan boyutlar ve bu boyutlar için ülkelerin aldığı değerleri de gösteren 2004 verilerinin kullanıldığı 2006 yılı indeksi özet halinde Tablo 14'de gösterilmektedir.

Tablo 14: Beşeri Kalkınma İndeksi ve Bazı Ülkelerin Aldığı Değerler (2006)

Ülke ve Sıralama	Ort. Yaşam Süresi (yıl) 2003	Yetişkin Okur-yazarlık Oranı (%) 2003	Okullaşma Oranı (%) 2002-3	Kişi Başına Düşen Gerçek SYİH (SAGP\$) 2003	Ortalama Yaşam İndeksi	Eğitim İndeksi	GSYİH İndeksi*	Beşeri Kalkınma İndeksi Değeri 2001	A**
1 Norveç	79.6	***	100	38454	0.91	0.99	0.99	0.965	3
2 İzlanda	80.9	***	96	33051	0.93	0.98	0.97	0.960	3
3 Avustralya	80.5	***	113	30331	0.92	0.99	0.95	0.957	11
4 İrlanda	77.9	***	99	38827	0.88	0.99	1.00	0.956	-1
5 İsveç	80.3	***	96	29541	0.92	0.98	0.95	0.951	11
10 Hollanda	78.5	***	98	31789	0.89	0.99	0.96	0.947	-1
20 Y. Zelanda	79.3	***	100	23413	0.90	0.99	0.91	0.936	5
30 Çek Cumh.	75.7	***	81	19408	0.85	0.93	0.88	0.885	4
60 Romanya	71.5	97.3	75	8480	0.78	0.90	0.74	0.805	3
92 Türkiye	68.9	87.4	69	7753	0.73	0.81	0.73	0,757	-22
110 Kırgızistan	67.1	98.7	78	1935	0.70	0.92	0.49	0.705	32
150 Yemen	61.1	49	55	879	0.60	0.51	0.36	0.492	18
177 Nijer	44.6	28.7	21	779	0.33	0.26	0.34	0.311	-7
Gel. Olan Ülk.	65.2	78.9	63	4775	0.67	0.72	0.65	0.679	-
OECD	77.8	***	89	27571	0.88	0.95	0.94	0.923	-
Dünya	67.1	-	67	8229	0.70	0.77	0.75	0.741	-

* $I_{ij} = (\max X_{ij} - X_{ij}) / (\max X_{ij} - \min X_{ij})$ (Yoksunlaşma İndeksi) $I_j = 1/3 \sum I_{ij}$ HDI = 1-Ij

** A= Kişi Başına Düşen Gerçek GSYİH ile Beşeri Kalkınma İndeksi sıralaması arasındaki fark.

*** Kayıt yok ancak, % 99'un üzerinde olduğu kabul ediliyor.

Kaynak: (UNDP, 2006)

BEŞERİ SERMAYENİN İKTİSADİ ÖNEMİ
VE TÜRKİYE'NİN BEŞERİ SERMAYE POTANSİYELİ

İBRAHİM GÜRAN YUMUŞAK

Tablo 15: Türkiye'nin Beşeri Kalkınma Göstergeleri ve Yıllar İtibarıyla Gelişimi

Yıllar	Ortalama Yaşam Süresi (Yıl)	Yetişkin Okur-yazarlık Oranı (%)	Okullaşma Oranı (%)	Kişi Başına Düşen Gerçek GSYİH (SAGP)	Ortalama Yaşam İndeksi	Eğitim İndeksi	GSYİH İndeksi	Beşeri Kalkınma İndeksi	(Dünya) Sıralama
1992	65,1	80,7	3,5*	4002	***	0,55**	***	0,674	71
1994	66,7	81,9	3,6*	4840	***	0,82**	***	0,739	68
1995	66,5	80,5	61	5230	0,69	0,74	0,94	0,792	66
1997	68,2	81,6	63	5193	****	****	****	0,772	74
1998	68,5	82,3	60	5516	0,72	0,75	0,87	0,782	69
1999	69,0	83,2	61	6350	0,73	0,76	0,69	0,728	86
2000	69,3	84,0	61	6422	0,74	0,76	0,69	0,732	85
2001	69,5	84,6	62	6380	0,74	0,77	0,69	0,735	82
2002	69,8	85,1	62	6974	0,75	0,77	0,71	0,742	85
2003	70,1	85,5	60	5890	0,75	0,77	0,68	0,729	96
2004	70,4	86,5	68	6390	0,76	0,80	0,69	0,751	88
2005	68,7	88,3	68	6772	0,73	0,82	0,70	0,750	94
2006	68,9	87,4	69	7753	0,73	0,81	0,73	0,757	92

*Ortalama eğitim yılı **Okuryazarlık indeksi *** Hesaplanmamış **** Ulaşılamadı

Kaynaklar: (UNDP,1992,1994,1995,1997-2005-2006-2007)

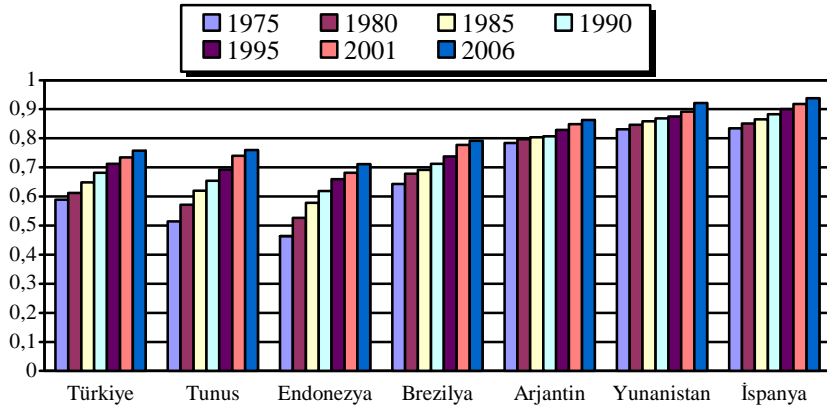
Türkiye'nin beşeri kalkınma trendinin seçilmiş bazı ülkelerle karşılaştırılması Grafik 4'de gösterilmektedir. Tabloda, Türkiye ile birlikte Tunus, Endonezya, İspanya, Arjantin, Yunanistan ve Brezilya'nın 1975-2001 yılları arasındaki beşeri kalkınma indeksi trendleri karşılaştırılmıştır. Türkiye'nin gelişme trendi oldukça yüksek olmasına ve Brezilya, Arjantin, Yunanistan ve İspanya ile arasındaki farkı azaltmasına rağmen, Tunus'un 2001 yılında gösterdiği gelişme ile bu ülkenin gerisinde yer almış, Endonezya ise Türkiye ile arasındaki farkı oldukça kapatmıştır.

3.2. Türkiye'nin Beşeri Kalkınma Trendi

Türkiye'nin beşeri kalkınma indeksi değerleri 1960 yılında 0.333, 1970 yılında 0.441, 1980 yılında 0.612 ve 1990 yılında ise 0.649 olarak gerçekleşmiştir (UNDP, 2004:10). 2006 yılına ait beşeri kalkınma raporunda 0,757 indeks değeri ile orta beşeri kalkınma düzeyine sahip grubun alt sıralarında yer almaktadır. Tablo 15'den anlaşılacağı üzere Türkiye'nin beşeri kalkınma indeksindeki sıralamasında yıllar itibarıyla bir gerileme söz konusudur. Sıralamadaki gerilemeye paralel olarak, orta beşeri kalkınma düzeyine sahip ülkelerin üst sıralarından orta sıralarına gerilemesi dikkat çekicidir. Örneğin 1994-95 yıllarında Türkiye, aldığı 0,739 ve 0,792'lik değerle en yüksek orta beşeri kalkınma düzeyine sahip ülkeler arasında iken 2003 yılında aldığı 0,735'lik değerle orta beşeri kalkınma düzeyine sahip ülkeler arasında 30. sıraya gerilemiştir. Ayrıca, 2001 yılı indeksinde, daha önceki indekslerde yer alan 12 ülkeye yer verilmemiş ve bu durum Türkiye'nin sıralamadaki yerini yükseltmiştir. Sıralamadan çıkarılan ülkelerin bazıları, Türkiye'nin üzerinde yer alan ülkelerdir. Daha sonra bu ülkelerin indekse dahil edilmesiyle önceki yıllara göre sıralamadaki gelişimi daha gerçekçi biçimde tabloya yansımış ve 96. sırada yer almıştır. Türkiye'nin sıralamada gerilemesinin sebepleri arasında hesaplama tekniklerindeki ve verilerdeki düzenlemelerin rolü varsa da diğer ülkelerin Türkiye'ye göre daha hızlı ilerleme sağlamaları etkili olmuştur. Özellikle, 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan ekonomik krizler nedeniyle kişi başına düşen gelir miktarındaki azalma nedeniyle, Türkiye'nin GSYİH indeks değeri 0.71'den 0.68'e düşmüş ve sıralamada gerilemiştir. 2004 yılı indeksindeki eğitim ve gelir göstergelerinde iyileşmeler Türkiye'yi 88. sıraya taşısa da, 2005 yılında yenilenen veriler nedeniyle yaşam süresinin kısalması, sıralamada yine gerilemesine neden olmuş ve 94. sırada yer almıştır. 2006 yılı indeksinde ise özellikle kişi başına düşen gelir rakamlarındaki artış nedeniyle 2 basamak yükselerek 92. sırada yer almıştır.

BEŞERİ SERMAYENİN İKTİSADİ ÖNEMİ VE TÜRKİYE'NİN BEŞERİ SERMAYE POTANSİYELİ

Grafik 4: Türkiye'nin Beşeri Kalkınma Trendinin Seçilmiş Bazı Ülkelerle Karşılaştırması

Kaynak: (UNDP, 2003 ve 2007)'ye göre düzenlenmiştir.

Türkiye'nin Beşeri kalkınma indeksindeki sıralaması ile yalnızca gelir seviyesine göre yapılan sıralama arasında 22 basamaklık bir fark söz konusu olmaktadır. Bu durum Türkiye'nin eğitim ve sağlık düzeylerinin gelir seviyesi açısından benzer ülkelere göre daha düşük olduğunu ya da Türkiye'nin gelir seviyesine göre alt sıralarda yer alan ülkelerin eğitim ve sağlık düzeylerinin Türkiye'den daha iyi olduğunu göstermektedir. Örneğin gelir seviyesine göre daha alt sıradaki Ürdün, Arnavutluk, Filipinler, Ukrayna gibi ülkelerin eğitim ve sağlık düzeyleri Türkiye'den yüksektir. Aynı zamanda Türkiye'nin eğitim ve sağlık düzeyleri benzer gelir seviyesine sahip Tunus, Kazakistan, Kolombiya, Libya, Panama ve Bulgaristan gibi ülkelere göre düşüktür. Bu nedenle Türkiye, genellikle petrol zengini ülkelerde olduğu gibi eğitim ve sağlık göstergeleri dahil edildiğinde gelir sıralamasından 22 basamak geride yer almaktadır.

3.3. Türkiye'nin Beşeri Kalkınma Düzeyinin Karşılaştırılması

Türkiye için beşeri kalkınma düzeylerini belirlemek amacıyla yapılan çalışmalarda illere göre hesaplamalar yapılmış, kent-kır ve erkek-kadın farklılıkları da tespit edilmiştir. Farklı veri tabanlarından ve

İBRAHİM GÜRAN YUMUŞAK

tekniklerden faydalanılarak yapılan bu çalışmalarda farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Türkiye'nin iller itibarıyla en son hesaplanmış 2004 yılı beşeri kalkınma indeksi Tablo 16'da yer almaktadır. Tabloya göre, en yüksek beşeri kalkınmışlık düzeyi Kocaeli ilinde gerçekleşmektedir. Bu ili Yalova ve İstanbul takip etmektedir. Üç il arasında ortalama yaşam süresi ve eğitim açısından önemli bir farklılık bulunmamakla birlikte Kocaeli'nin daha yüksek gelir göstergelerine sahip olması bu ilin sıralamada ön sırada yer almasını sağlamıştır.

En yüksek ortalama yaşam süresine sahip il 75.2 yıl ile Bursa olurken en düşük ortama yaşam süresi 57,7 yıl ile Şırnak'tır. Ortalama yaşam süresi bakımından Türkiye'de yaklaşık 18 yıllık bir farklılığın olduğu ifade edilebilir. Dünyada ortalama yaşam süresinin 66.1 yıl olduğu dikkate alınırsa Türkiye ortalamasının dünya ortalamasından 1.8 yıl daha fazla, OECD ülkelerinden ise 8.7 yıl daha az olduğu görülmektedir.

Eğitim açısından ilgili göstergelere baktığımızda en yüksek okuma-yazma oranına sahip il % 93,2 ile İstanbul, en düşük il ise % 62,3 ile Şırnak'tır. Okullaşma oranlarında ise en yüksek değeri % 102,6 ile Ankara alırken en düşük değeri % 57.6 ile Şırnak almaktadır. Okuma-yazma oranı bakımından gelişmekte olan ülkeler ortalamasının % 78,9 olduğu dikkate alınırsa Türkiye'nin % 87.4'lük değeri ile OECD ortalamasının altında gelişmekte olan ülkeler ortalamasının üstünde yer aldığı görülmektedir. Türkiye'nin okullaşma oranı olan % 69'luk değeri ise gelişmekte olan ülkelerin ve dünya ortalamasının biraz üzerinde OECD ortalamasının ise yine altında olduğunu göstermektedir.

Gelir açısından en yüksek ve en düşük seviyeye sahip iller 16536 USD ile Kocaeli ve 1587 USD ile Muş'tur. İki il arasında yaklaşık 11 kat farklılık vardır. Bu durum bölgeler arası gelir dağılımında adaletin sağlanmadığını göstermektedir. Türkiye'nin gelir ortalaması ise gelişmekte olan ülkeler ortalamasının üzerinde, dünya ve OECD ortalamasının ise altındadır.

BEŞERİ SERMAYENİN İKTİSADİ ÖNEMİ
VE TÜRKİYE'NİN BEŞERİ SERMAYE POTANSİYELİ

Türkiye için ortalama yaşam süresi 68,9 yıl, okur-yazarlık oranı % 87,4 okullaşma oranı % 69 ve ortalama gelir ise 7753 USD olup bu verilerden elde edilen indeks değeri 0,757'dir. Bu indeks değeri orta beşeri kalkınma düzeyini ifade etmektedir.

Türkiye'nin beşeri kalkınma göstergelerinin cinsiyetler arasındaki farklılara göre değerlendirildiği indekste ise (Gender Empowerment Index) özellikle eğitim göstergeleri açısından kadınlarla erkekler arasında ciddi eşitsizlikler söz konusu olmaktadır. Yüksek beşeri kalkınma düzeyindeki ilk dokuz ilde bile okuryazarlık ve okullaşma oranları açısından kadın erkek arasında % 10'lar civarında kadınlar aleyhine bir fark söz konusu iken, düşük beşeri kalkınma düzeyindeki illerde bu farklar iyice artmaktadır. Örneğin cinsiyet eşitsizliği indeksinin son on sırasında yer alan Şırnak, Muş, Ağrı, Bitlis, Hakkari, Bingöl, Van, Ş.Urfa, Siirt, Mardin ve Batman illerinde yetişkin erkeklerde okur yazarlık oranları % 80'lerin üzerindeyken bu oran kadınlarda ancak % 50'lerin altındadır. Aynı şekilde okullaşma oranları açısından karşılaştırıldığında erkeklerde oran % 70'lerin üzerindeyken kızlarda % 50 ve altındadır (UNDP, 2004:67). Buna göre bu illerde okul çağındaki kızların ancak yarısı ilk ve ortaöğretime devam etmektedir.

Ancak, Türkiye'nin illerine göre hesaplanan beşeri kalkınma indeksindeki değerlerin ortalaması ile Beşeri Kalkınma İndeksi'nde yer alan indeks değerleriyle belirgin farklılıklar söz konusu olmaktadır. Bu durum iki çalışmanın farklı veri tabanlarından oluşturulduğunu göstermektedir. Yapılacak karşılaştırmalarda bu durumun dikkate alınması gerekmektedir.

Gelir düzeyleri bakımından İstanbul dışındaki tüm illerde kadınlar aleyhine bir eşitsizlik söz konusu iken, bu eşitsizlik alt sıradaki illerde daha fazla olmaktadır. İstanbul'da kadınlarda kişi başına elde edilen ortalama gelir 10 334 USD iken erkeklerde 9 044 USD'dır. Ortalama yaşam süreleri açısından ise tüm illerde erkekler aleyhine bir durum söz konusudur (UNDP, 2004:66-67).

İBRAHİM GÜRAN YUMUŞAK

Tablo 16-Türkiye'nin İller İtibarıyla Beşeri Kalkınmışlık Düzeyleri (2004)

İller	Ortalama Yaşam Süresi 2000	Yaşam İndeksi	Okur-yazarlık Oranı (%) 2000	Okullaşma Oranı (%) 2000	Eğitim İndeksi	(SAGP\$) Gelir	Gelir İndeksi	BKİ	Gelir ve HDİ sıralama-sı farkı
Kocaeli	73.8	0.813	91.8	99.2	0.942	16536	0,853	0,869	0
Yalova	72.4	0.789	92.9	100.3	0.956	10209	0.772	0,838	1
İstanbul	72.4	0.791	93,2	100.3	0.956	9664	0,763	0,837	1
Bursa	75.2	0.837	91.3	95.6	0.927	7640	0.724	0,829	8
İzmir	72.2	0.787	91.5	99.1	0.940	9415	0.759	0,829	1
Muğla	72.0	0.783	92.5	93.3	0.928	9307	0.757	0,823	1
Sakarya	75.1	0.836	90.3	95.0	0.918	6462	0.696	0,817	13
Bolu	68.2	0.720	89.0	96.7	0.915	12446	0.805	0,814	-6
Tekirdağ	69.2	0.737	92.9	97.4	0.944	7467	0.720	0,800	6
Balıkesir	72.6	0.793	87.6	93.7	0.896	6169	0.688	0,792	14
Ankara	66.9	0.698	87.6	102.6	0.926	9078	0.752	0,792	-3
Bilecik	68.4	0.724	91.5	93.2	0.920	7706	0.725	0,790	-1
Antalya	71.2	0.770	91.9	86.6	0.901	6371	0.693	0,788	9
Eskişehir	67.1	0.701	92.9	96.8	0.942	7373	0.718	0,787	2
Denizli	71.9	0.781	88.8	87.1	0.882	6143	0.687	0,784	11
Çanakkale	67.6	0.710	89.3	95.8	0.914	7583	0.722	0,782	-3
Aydın	72.7	0.795	86.8	82.9	0.855	6417	0.695	0,782	4
Manisa	71.0	0.767	85.5	86.9	0.860	7204	0.714	0,780	0
Kırklareli	61.8	0.613	92.9	97.7	0.945	9564	0.761	0,773	-14
Zonguldak	66.3	0.689	86.6	94.8	0.893	8270	0.737	0,773	-11
Edirne	65.0	0.667	88.8	95.7	0.911	7907	0.729	0,769	-11
Artvin	66.7	0.694	86.0	96.1	0.894	6160	0.688	0,759	3
İçel	66.7	0.694	88.7	81.7	0.863	7215	0.714	0,757	-6
Adana	64.3	0.656	85.9	93.5	0.884	7191	0.714	0,751	-5
Uşak	69.6	0.744	86.3	89.4	0.873	4480	0.635	0,751	19
Hatay	68.0	0.716	84.3	89.6	0.861	5366	0.665	0,747	4

BEŞERİ SERMAYENİN İKTİSADİ ÖNEMİ
VE TÜRKİYE'NİN BEŞERİ SERMAYE POTANSİYELİ

Samsun	68.0	0.717	84.6	91.2	0.868	5088	0.656	0.747	6
Burdur	65.2	0.670	89.4	87.2	0.887	5970	0.683	0.746	0
Kayseri	66.4	0.690	88.0	92.5	0.895	5051	0.655	0.746	6
Karabük	66.3	0.688	85.9	96.1	0.893	4893	0.649	0.744	10
Gaziantep	70.0	0.750	81.6	88.4	0.839	4600	0.639	0.742	11
Kilis	70.0	0.750	78.0	87.2	0.810	5071	0.655	0.739	2
Konya	68.6	0.727	89.6	71.7	0.836	4904	0.650	0.738	6
Düzce	68.2	0.720	88.9	88.6	0.888	3587	0.597	0.735	22
Nevşehir	64.6	0.660	87.7	80.1	0.851	6364	0.693	0.735	-12
Kütahya	67.0	0.701	88.1	77.3	0.845	4937	0.651	0.732	1
Çorum	66.9	0.698	81.3	85.6	0.827	4981	0.652	0.726	-1
Rize	63.5	0.641	86.6	88.0	0.871	5342	0.664	0.725	-7
Isparta	66.3	0.688	91.8	69.6	0.844	4611	0.639	0.724	2
Amasya	64.4	0.656	86.4	88.8	0.872	4484	0.635	0.721	3
Kırıkkale	61.3	0.604	88.4	74.2	0.837	7476	0.720	0.720	-27
Trabzon	67.5	0.708	87.5	71.2	0.821	4217	0.625	0.718	6
Afyon	68.1	0.718	87.4	71.2	0.820	3779	0.606	0.715	11
Karaman	60.6	0.593	89.3	78.4	0.856	6125	0.687	0.712	-17
Niğde	63.1	0.635	85.3	19.1	0.832	5478	0.668	0.712	-16
Sivas	67.3	0.705	83.6	75.5	0.809	3832	0.609	0.707	7
Kırşehir	62.9	0.631	86.3	86.5	0.864	4219	0.625	0.707	0
Malatya	66.3	0.668	83.8	75.7	0.811	4077	0.619	0.706	3
Kastamonu	63.1	0.635	78.7	87.3	0.816	5272	0.662	0.704	-17
Bartın	66.4	0.691	82.3	90.5	0.851	2965	0.566	0.702	16
Sinop	64.8	0.663	80.9	84.0	0.819	4112	0.620	0.701	-2
Osmaniye	64.3	0.655	85.0	86.0	0.853	3414	0.589	0.699	6
Elazığ	62.8	0.631	80.3	83.5	0.824	4931	0.631	0.698	-15
Giresun	64.5	0.658	81.5	72.7	0.786	4101	0.620	0.688	-4
Bayburt	66.5	0.692	85.0	72.1	0.807	2862	0.560	0.686	12
Tunceli	59.3	0.571	81.5	93.6	0.855	4355	0.630	0.685	-11
Tokat	64.5	0.658	84.3	66.0	0.782	3876	0.610	0.683	-5
Çankırı	64.9	0.664	87.5	60.9	0.786	3510	0.594	0.681	-1

İBRAHİM GÜRAN YUMUŞAK

Ordu	66.5	0.692	81.1	69.5	0.772	3009	0.568	0.677	6
K.Maraş	60.4	0.590	81.6	78.4	0.806	4224	0.625	0.674	-14
Aksaray	62.0	0.616	84.8	75.7	0.818	3123	0.574	0.670	2
Gümüşhane	64.7	0.662	85.3	58.8	0.765	3263	0.582	0.669	-1
Diyarbakır	68.1	0.718	57.0	70.5	0.682	3701	0.603	0.668	-8
Yozgat	65.7	0.662	84.8	64.6	0.781	2736	0.552	0.665	5
Erzurum	62.3	0.622	82.6	70.1	0.784	3178	0.577	0.661	-3
Ardahan	60.3	0.588	83.0	89.5	0.852	2315	0.524	0.655	11
Erzincan	59.9	0.581	86.4	54.1	0.793	3348	0.586	0.653	-7
Adıyaman	63.1	0.635	77.0	76.9	0.770	2736	0.552	0.652	2
Kars	60.3	0.588	81.2	80.4	0.809	2482	0.536	0.644	4
Batman	63.1	0.634	67.4	77.3	0.707	3410	0.589	0.644	-11
Mardin	66.2	0.687	67.6	70.4	0.685	2519	0.539	0.637	1
Siirt	63.5	0.642	65.8	76.5	0.693	3062	0.571	0.636	-8
İğdır	60.3	0.588	73.2	83.7	0.767	2556	0.541	0.632	-2
Ş. Urfa	64.0	0.650	65.7	63.2	0.649	2847	0.559	0.619	-6
Van	63.7	0.644	66.6	68.2	0.534	2447	0.534	0.616	0
Hakkari	60.7	0.596	67.5	75.8	0.703	2455	0.534	0.611	-2
Bingöl	59.5	0.575	72.4	65.5	0.701	2331	0.526	0.601	-1
Bitlis	59.9	0.581	71.8	53.1	0.494	1932	0.494	0.577	0
Muş	62.0	0.717	67.3	58.3	0.643	1587	0.261	0.574	2
Ağrı	60.4	0.591	67.4	57.6	0.642	1803	0.483	0.572	0
Şırnak	57.7	0.545	62.3	70.6	0.651	1816	0.484	0.560	-2

Kaynak: (UNDP, 2004)

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bir ülkenin en önemli serveti nitelikli insan gücüdür. Nitelikli bir nüfus, ülke kaynaklarının en verimli şekilde kullanılmasında ve iktisadi gelişmenin sağlanmasında belirleyici bir faktördür. Aynı zamanda nüfusun genç ve dinamik olması da birçok açıdan avantajlar sağlamakta, beşeri sermaye yatırımlarının etkinliğini artırmaktadır. Bu yüzden, nüfusun niteliğini artırmaya yönelik olarak uygulanacak eğitim ve sağlık

BEŞERİ SERMAYENİN İKTİSADİ ÖNEMİ VE TÜRKİYE'NİN BEŞERİ SERMAYE POTANSİYELİ

politikalarının seçiminde, ülkenin beşeri sermaye düzeyinin ve potansiyelinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Beşeri sermayeyi oluşturan faktörler açısından Türkiye'nin mevcut durumu incelendiğinde, özellikle eğitim konusunda oldukça olumsuz bir tabloyla karşılaşmaktadır. Sağlık ve gelir düzeylerine ilişkin son yıllarda olumlu gelişmeler izlenmekte ancak, eğitime ilişkin alt göstergeler açısından üç olumsuzluk göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki cinsiyet eşitsizliğinin yüksek derecede kadınlar aleyhine olmasıdır. Bu eşitsizlik, eğitim seviyesi yükseldikçe daha da artmaktadır. Diğer husus ise, okullaşma oranları açısından görülen düşük seviyedir. İlk ve orta öğretim çağındaki nüfusun ancak % 69'u örgün eğitim kurumlarına devam etmektedir. Son tespit ise cinsiyet ve iller arasındaki eşitsiz dağılımdır. Sonuç olarak Türkiye, benzer gelir seviyesine sahip ülkelere göre daha düşük eğitim düzeyine ve eşit olmayan bir dağılıma sahiptir.

Türkiye nüfusunun yaş dağılımına bakıldığında ise oldukça genç bir nüfus yapısına sahip olduğu görülmektedir. Nüfusunun yaklaşık 1/3'ü 15 yaşın altında olduğu gibi, yarıya yakını da 25 yaşın altında bulunmaktadır. Genç nüfusun eğitim sayesinde nitelikli hale getirilmesi durumunda, beşeri sermaye ve etkinliği en üst düzeye çıkarılabilir. Dolayısıyla Türkiye, öncelikle nüfusun eğitim seviyesini artıracak eğitim yatırımlarına öncelik vermelidir. Bu yapılırken de, eğitim dereceleri arasında bütünlüğü oluşturacak bir yapı kurulmalıdır. Öncelikle ilk öğretim çağındaki nüfusun tamamına eğitim imkanı sağlanmalı, daha sonra ise bunun üzerine genel ve meslek lisesi eğitimi ile yüksek öğretim konarak piramit biçimde bir yapı oluşturulmalıdır. Diğer taraftan eğitimde ve sağlıkta cinsiyet ve bölgeler arasındaki eşitsizliği giderecek politikalara öncelik verilmelidir. "Haydi kızlar okula!" türü kampanyaların eğitimde cinsiyet eşitsizliklerini gidermediği ortadadır. Kızların eğitime devam etmesinin önündeki ekonomik, sosyal ve kültürel engeller giderilmelidir. Aynı şekilde temel sağlık hizmetlerinin bütün illere yaygınlaşması ve eşit biçimde verilmesi gereklidir. Bebek ölüm oranlarının düşürülmesine yönelik de özel sağlık politikaları

İBRAHİM GÜRAN YUMUŞAK

uygulanmalıdır. Türkiye nüfusunun eğitim ve sağlık düzeylerinin artırılmasının temel koşulu cinsiyet ve bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesidir.

Sonuç olarak, iyi eğitilmiş ve sağlıklı bir nüfus, iktisadi gelişmenin önemli kaynaklarından biri olmakla birlikte, diğer kaynakların etkin kullanımını sağlayacak bir unsurdur. Türkiye'nin sahip olduğu genç ve dinamik nüfus, eğitim ve sağlık düzeyleri açısından geliştirilebilirse önemli bir stratejik üstünlüğe dönüşecektir.

Kaynaklar:

- Carnoy, M. (1992) "Education and Economic Development: The First Generation", in Blaug, Mark (Ed), *The Economic Value of Education: Studies in The Economics of Education*, Edward Elgar Publishing Limited, Cambridge.
- Blaug, M. (1970) *An Introduction to The Economics Education*, Allen Lane The Penguin Press, London.
- Bowman, J.M., (1968) "The Human Investment Revolution in Economics Thought," in Mark Blaug (Ed.) *Economics Education 1*, Penguin Books, London.
- Demirtaş, U., (2003) *Teknolojik Gelişme, Büyüme ve İstihdam*, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, No:671, Ankara.
- Denison, E. F., (1962) *The Sources of Economic Growth in The U.S.A. and Alternatives Before Us*, Committee for Economic Development, New York.
- DiE, (2004a) *Türkiye'de Kadın Bilgi Ağı*. <http://www.die.gov.tr/tkba/istatistikler3.htm> (15.5.2004)
- DiE, (2004b) *Türkiye'de Kadın Bilgi Ağı*. <http://www.die.gov.tr/tkba/istatistikler1.htm> (15.5.2004)
- DPT, (2004a) *8. V Yıllık Kalkınma Planı*, <http://plan8.dpt.gov.tr> (10.5.2004)
- DPT, (2004b) *2004-2006 Ön Ulusal Kalkınma Planı* <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/oukp.pdf> (15.5.2004)
- Drucker, P. F., (1997) *Kapitalist Ötesi Toplum*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Drucker, P. F., (1998), "Efsane Guru'dan Değişimin Analizi," *Capital-Aylık Ekonomi Dergisi*, Yıl:6, Sayı:11.
- Grossman, M. (1999), "The Human Capital Model of The Demand for Health," NBER Working Paper, No:7078.
- Gürak, H. (2001) "The Neoclassical Marxists," *Yapı Kredi Economic Review*, Volume:12, Number 1.

